

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

НУБІП України

11.13 - КМР. 1741 "С" 2022.11.21. 25. ПЗ

ПРИХОДЬКА БОГДАНА ЮРІЙОВИЧА

НУБІП України

2023-р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

УДК 330.131.5:633.1

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Декан економічного факультету Завідувач кафедри економіки

_____ Анатолій ДІБРОВА
(підпис)

_____ Вікторія БАЙДАЛА
(підпис)

" / " 2023 р. " / " 2023 р.
МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

"Економічна ефективність виробництва зернових культур і напрямки її
підвищення (на прикладі СТОВ «Вербів»)»

Спеціальність 051 "Економіка"

Освітня програма Економіка підприємства

Орієнтація освітньої програми Освітньо - професійна
Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

_____ Тетяна ГУЦУЛ

Керівник кваліфікаційної
магістерської роботи

_____ Тетяна МІРЗОЄВА

д.е.н., проф.

(підпис)

Виконав _____
(підпис)

_____ Богдан ПРИХОДЬКО

Київ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки

д.е.н., проф. Вікторія БАЙДАЛА

2023 р.

ЗАВДАННЯ

до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту

Приходьку Богдану Юрійовичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність 051 – "Економіка"

Освітня програма Економіка підприємства

Орієнтація освітньої програми освітньо - професійна

Тема магістерської роботи: «Економічна ефективність виробництва зернових культур і напрямки її підвищення (на прикладі СТОВ «Вербів»)»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від "21" 11. 2022 р. №1741 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2023. 11. 05

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: Інформаційною базою для дослідження послуговували закони України, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, районного управління статистики в Золотоніському районі, інформаційні наукові та періодичні джерела тощо.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи:

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретико-методичні засади формування економічної ефективності
2. сучасний стан і економічна ефективність виробництва зернових культур (на прикладі СТОВ «Вербів», Черкаська область, Золотоніський район)
3. Напрями підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур

Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання "21" листопада 2022 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

Тетяна МІРЗОЄВА

Завдання прийняв до виконання

Богдан ПРИХОДЬКО

РЕФЕРАТ

Актуальність теми дослідження зумовлена низкою факторів, серед яких основним є те, що для України характерними є одні з найбільш сприятливих у світі умов для вирощування сільськогосподарських культур загалом і зернових, зокрема.

Зерно – це основа для виробництва продуктів харчування, сировина для багатьох промислових галузей, а також використовується як кормова база для годівлі худоби і невід’ємна складова продовольчої безпеки держави.

Об’єкт дослідження: процес виробництва зернових культур на прикладі СТОВ «Вербів» Черкаської області Золотоніського району.

Предмет дослідження: сукупність теоретичних, практичних і методичних аспектів виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах.

Мета магістерської роботи – дослідження економічної ефективності виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах і розробка напрямків її підвищення.

Інформаційною базою дослідження стали закони України, дані Державної служби статистики України, районного управління статистики в Золотоніському районі Черкаської області, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, тощо.

Магістерська дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і додатків. Містить 90 сторінок, 25 таблиць, 95 використаних джерел і 4 додатки.

Ключові слова: економічна ефективність, зернові культури, виробництво, рентабельність.

За результатами дослідження опубліковано тези:

Мірзоева Т.В., Приходько Б.Ю. Щодо мінімізації ризиків виробництва зернових культур для фермерських господарств. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукове забезпечення становлення та розвитку фермерського руху в Україні». ННЦ «Інститут аграрної економіки». 5

вересня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ	8
1.1. Теоретичні підходи до трактування поняття ефективність	8
1.2. Методичні засади визначення ефективності	12
1.3. Роль виробництва зернових культур у розвитку вітчизняного аграрного сектору	18
РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН І ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР (НА ПРИКЛАДІ СТОВ «ВЕРБІВ», ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ, ЗОЛОТОНІСЬКИЙ РАЙОН)	26
2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства	26
2.2. Динаміка виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів»	35
2.3. Економічна ефективність вирощування зернових культур	40
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР	49
3.1. Якість зернових культур як один із основних резервів підвищення прибутковості галузі	49
3.2. Оптимізація посівних площ як передумова ефективного вирощування зернових культур	58
3.3. Перспективні передумови розвитку зерновиробництва на засадах сталого розвитку	67
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Зернове господарство в умовах сьогодення займає провідне місце в сільськогосподарському виробництві держави і гарантує її продовольчу безпеку, через що воно є галуззю стратегічного значення. Зерно у свою чергу є не лише

сировиною для хлібобулочної, кондитерської та круп'яної промисловостей, а й

для пивоварної, спиртової та медичної галузей. Окрім того, від рівня ефективності зерновиробництва значною мірою залежить стан і рівень розвитку тваринництва. У масштабі економічного розвитку держави та її економічного

потенціалу виробництво зернових культур відіграє роль одного з провідних

джерел поліпшення ресурсного й розвитку експортного потенціалів. Відтак,

підвищення рівня ефективності виробництва зернових культур є важливим завданням, розв'язання якого повинно здійснюватися як на державному, так і на

регіональному рівнях у контексті вирішення питання забезпечення населення

продуктами харчування. Питання дослідження сутності ефективності

сільськогосподарського виробництва загалом і основних її видів, форм і проявів досить широко досліджували у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: С.М. Кваша, А.Д. Діброва, М.М. Ільчук, П.П. Руснак, В.І. Мацибора,

С.М. Рогач, Г.В. Черевко, С.В. Мочерний, В.Г. Андрійчук, М.Й. Малік, О.М.

Шпичак, та інші вчені. Разом із тим варто зазначити, що в питаннях ефективності

аграрного сектору як загалом, так і виробництва зерна в умовах сьогодення залишається досить багато невирішених проблем, пов'язаних, насамперед із

необхідністю пошуку нових шляхів підвищення ефективності зернових культур,

їх реалізації та переробки із застосуванням сучасних різнопланових інструментів.

Мета магістерської роботи – дослідити економічну ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах і розробити напрямки її підвищення.

Об'єкт дослідження: процес виробництва зернових культур на прикладі СТОВ «Вербів» Черкаської області Золотоніського району.

Предмет дослідження: сукупність теоретичних, практичних і методичних аспектів виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах.

Відповідно до поставленої мети в магістерській роботі були поставлені та вирішені наступні завдання:

- 1) дослідити теоретичні підходи до трактування поняття ефективність;
- 2) вивчити методичні засади до визначення ефективності;
- 3) окреслити роль виробництва зернових культур у розвитку вітчизняного аграрного сектору;
- 4) проаналізувати динаміку виробництва зернових культур;
- 5) виконати аналіз економічної ефективності вирощування зерна;
- 6) запропонувати напрямки підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур.

Методи дослідження. У якості теоретичної і методологічної основи магістерської роботи виступили діалектичний метод пізнання та такі методи як: монографічний, абстрактно-логічний, аналізу і синтезу, економіко-статистичні (групування, порівняння, статистичне спостереження, індексного і факторного аналізу), розрахунково-математичний. Були опрацьовані наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-законодавчі акти з питань функціонування, економічного аналізу і прогнозування перспектив розвитку зерновиробництва в Україні.

Інформаційною базою для дослідження послуговували закони України, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, районного управління статистики в Золотоніському районі, інформаційні наукові та періодичні джерела тощо.

Ключові слова: економічна ефективність; виробництво зернових культур, рентабельність виробництва; сільськогосподарське підприємство.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

1.1. Теоретичні підходи до трактування поняття ефективність

Категорія ефективність в економічній науці відноситься до найбільш всеохоплюючих. Її можна використовувати при аналізі функціонування певних глобальних систем (як то міжнародні компанії, транснаціональні корпорації, загалом суспільство тощо), при дослідженні діяльності окремих конкретних підприємств, заходів, проєктів, а також людських, матеріально-технічних і інших видів ресурсів. Відповідно економісти трактують поняття ефективність по-різному, залежно від фактору, ефективність чого саме вони визначають.

У результаті аналізу останніх досліджень і публікацій виявили, що багато наукових праць і статей як вітчизняних, так і зарубіжних науковців було присвячено безпосередньо питанню визначення та оцінки ефективності діяльності певних підприємств. Зокрема, значна кількість підходів і шляхів до визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва були розроблені і представлені низкою відомих дослідників, серед яких М.К. Кочалос, В.Г. Андрійчук, Ю.Л. Сурмін, А.П. Ковальов, Н.П. Івашенко та ін.

Різноманіття підходів до трактування поняття ефективність сільськогосподарського виробництва спричинено тим, що останнє є фундаментальним і головним джерелом забезпечення населення продовольством і ресурсами для переробних галузей. Підвищення рівня ефективності виробництва в аграрному секторі сприяє зростанню кількості продукції, що виробляється, а залежить від ефективності праці та забезпеченості матеріальними засобами виробництва. Для агровиробників вигідним є не лише одержання великих обсягів продукції, а й зменшення витрат ресурсів на виробництво.

Від того, наскільки все оптимально збалансовано й налагоджено безпосередньо залежить ефективність функціонування того чи іншого підприємства.

Значна кількість наукових праць присвячена визначенню сутності поняття ефективності. Разом із тим, поняття «економічна ефективність» потребує більш глибокого аналізу. В умовах сьогодення предметом обговорення економістів продовжують залишатися питання щодо економічного походження стандартів економічної ефективності, а також ступеню диференціації цих стандартів у розрізі окремих галузей. Саме слово «ефективність» є похідним від слова «ефект», що, в свою чергу, походить від латинського «effectus» та має значення виконання дії або «еффіціо» – акт, який виконується. Нині ж під наслідком або ефектом розуміють результат виконаної дії, а під ефективністю приналежність будь-якого об'єкта (пристрою, процесу, виду діяльності), що визначає рівень його корисності, яку він приносить суспільству, а також рівень продуктивності й перелік інших позитивних якостей.

Так, деякі науковці впевнені, що найскладнішою категорією у сфері економічних вчень є саме ефективність [4, 56, 69]. Ця категорія виступає основою для побудови різноманітних кількісних критеріїв вартості прийнятих рішень, які у свою чергу використовуються для створення системних визначень щодо функціонування підприємства чи іншої господарської діяльності.

У конкурентному середовищі сучасних ринкових умов господарювання категорія «ефективність» співвідноситься з застосуванням грошових і виробничих, а також виробничих ресурсів. Пояснюється це тим, що кожен підприємець наперед прагне досягти якомога кращих результатів у процесі господарської діяльності, а отримати їх можна лише за умови правильного формування й раціонального використання всіх наявних засобів. Відтак, трактуючи ефективність, її визначають як співвідношення кінцевого ефекту до всіх капітальних вкладень, за допомогою яких його було отримано.

Оцінюючи різні методологічні підходи до трактування поняття «ефективність», Долгіх Я.В. виокремлює певні взаємозалежності:

- якісний ефект від певного напрямку праці, що описує її раціональність;
- ефект правильного й зваженого застосування всіх наявних засобів;

- співвідношення кінцевого ефекту і собівартості, за допомогою якої його було отримано [18].

У свою чергу, Андрійчук В.П. так само переконаний, що ефективність є одним із тих понять, яке демонструє співвідношення між кінцевим ефектом і використаними для його досягнення засобами [3]. Окрім того, визначення «ефективності» науковець порівнює з такою категорією як «раціональне використання ресурсів». Він зазначає, що в процесі оцінки ефективності ці засоби можуть відображатися як у сталій кількості за початковою їх цінністю (вона є переоціненою), так і в цінності частковій у вигляді витрат на виробництво

продукції (ресурси та засоби, використані в процесі виробництва). А безпосередньо сама економічна ефективність порівнянням між ефектом від виробництва та засобами, що дозволяє визначити вартісні критерії рентабельності підприємства. Виокремлюють три основних типи таких співвідношень: 1) засоби й ефекти підображені в грошовому виразі; 2) засоби відображені в грошовому виразі, а отриманий кінцевий ефект – у натуральному; 3) засоби відображені в натуральній формі, а отриманий кінцевий ефект – у грошовому виразі.

Долінська Ж.Л. визначає поняття «ефективність» як критерій оптимальності й правильності функціонування підприємства для досягнення поставлених завдань [19]. До того ж, категорію «ефективність» в основному співвідносять з підприємствами. Тому майже всі підприємства прагнуть отримати якомога вищий прибуток і при цьому зазнати якомога менших витрат.

У практичній діяльності є дві основні цілі, що протирічать одна одній оскільки різні максимуми переважно ніколи не збігаються. Таке завдання фактично є неможливим, оскільки в ньому не реалізується критерій граничної продуктивності. Якщо теоретично можливо досягти якісного ефекту без яких-небудь витрат або використання ресурсів, то на практиці це неможливо.

Найчастіше співвідношення зазначених двох факторів, які суперечать один одному, відображається певним раціональним зв'язком функції, яка

характеризується в основному нульовим ефектом із відсутніми показниками витрат і, переважно, зменшенням швидкості ефекту з підвищення витрат.

Таким чином, значна частина науковців визначає критерій ефективності як співвідношення результату до витрат або засобів, використання яких дозволило досягнути цей результат. Відповідно вважається такий підхід витратним і він співставляє кінцеві показники господарської активності та статті витрат, безпосередньо пов'язані з цією активністю.

Згідно «витратного» підходу ефектом активності виступає перевищення цінності над виробничими витратами, що представлені у вартісній формі актуальними витратами на виготовлення й продаж товарів. Так Верба Н.Ю. підтверджує, що одним із головних факторів, які описують визначення ефективності є така форма ефекту господарської активності, за якої результатом виступає повна перевага ефекту над понесеними витратами [9].

Окрім цього, виокремлюють і так званий ресурсний підхід, за яким визначають продуктивність застосування окремих засобів виробництва: матеріальних, грошових, засобів праці. Так, «економічну ефективність» розуміють і як досягнення конкретного ефекту по відношенню до певної частини засобів, які будуть використовуватися [11].

Малік М.Й. переконаний, що економічна ефективність означає одержання найвищих показників за найменшої кількості витрат [42]. За певними критеріями капіталістичного методу підсумковим результатом економічної ефективності виступає сталий показник доходу, а крім нього враховується рентабельність і капіталомісткість.

Рогач С.М. і колектив авторів характеризують поняття економічної ефективності підприємства чи іншого суб'єкту господарювання через збереження більшості сукупних витрат на виробництво продукції, товарів і послуг, які визначають його прибуток [57]. Під власне узагальнюючим ефектом функціонування господарства в рамках «ресурсного» підходу розуміють прибуток [23]. Визначають категорію ефективність також через поєднання засобів виробництва, що допомагають одержати найбільш можливий обсяг

продукції з найнижчими витратами [15]. Базується таке трактування на теорії, що конкуренція між господарствами за певні переваги у виготовленні та збуті продукції, товарів і послуг із метою одержання найбільшого доходу змушує підприємців більш продуктивно та інтенсивно застосовувати основні виробничі засоби.

Загалом, такі визначення як економічна ефективність і ефективність діяльності підприємства є досить вагомими в загальній економічній науці та в практичній діяльності. Узагальнюючи різні підходи до трактування поняття ефективність, дійшли висновку, економічна ефективність базується на економічному ефекті, що, у свою чергу, демонструє певний економічний результат, який одержують. Ефективність безпосередньо є співвідношенням економічного результату до понесених витрат, що були витрачені для його отримання. Результат від економічної діяльності в рамках так званого витратного підходу повинен співставлятися з усіма понесеними витратами, тоді як у рамках ресурсного підходу – з витратами окремих засобів виробництва (грошових, матеріальних, трудових тощо).

1.2. Методичні засади визначення ефективності

Будь-яка економічна діяльність в умовах сьогодення спрямована на досягнення ефективності, що, в свою чергу, передбачає досягнення економічного і соціального ефектів. Як було зазначено вище, основою економічної ефективності виступає одержання найбільш вагомих показників за найменших витрат усіх видів засобів виробництва. Соціальна ж ефективність передбачає отримання конкретного суспільного результату, що виражається у появі додаткових робочих місць, підвищенні комфортності життя та в цілому збільшенні його рівня якості. Якщо не брати до уваги значну кількість факторів і критеріїв, що мають місце у сільськогосподарському виробництві та їх багатогалузевість, то можна виокремити фундаментальну формулу, що дозволяє визначити поняття економічна ефективність як співвідношення ефекту від виробництва до повних витрат на отримання готового продукту.

Можна відзначити, що максимальні результати підприємницької активності рекомендують співставляти з витратами, які були понесені, а вже потім можна визначити економічну ефективність виготовлення готової продукції, товарів і посліг. Отже, результат і витрати виступають абсолютними показниками, а ефективність – відносним, оскільки показує співставлення інших реальних показників.

У сучасних умовах господарювання найбільш визначним критерієм створення й росту економічної системи вважається не що інше, як людський фактор, фундаментом якого виступають трудові ресурси – задіяне в економічному житті країни працездатне населення, що має необхідні навички й знання для того, щоб виконувати ту чи іншу роботу [31].

Показники ефективності вирощування зернових культур в Україні різняться залежно від виду й напрямку діяльності сільськогосподарських підприємств. Для аграрного сектору загалом основним критерієм ефективності є рівень забезпеченості населення продукцією, для переробної галузі – ресурсами та сировиною, для аграрних підприємств, зокрема – виготовлення достатньої кількості продукції, щою задовольнити потреби ринку. Так, у процесі аналізу інформаційних джерел дійшли висновку, що економічна ефективність виробництва продукції рослинництва загалом і зернових культур, зокрема, визначається групою таких показників:

1) урожайність, ц/га

$$\frac{\text{Валовий збір, ц}}{\text{Площа посіву, га}}$$

1.1

2) затрати праці на 1 ц зерна, люд. год.:

$$\frac{\text{Затрати праці}}{\text{Валовий збір, ц}}$$

1.2

3) повна собівартість 1 ц зерна, грн:

$$\frac{\text{Повна собівартість реалізованої продукції, грн}}{\text{Обсяг реалізованої продукції, ц}}$$

1.3

4) ціна реалізації 1 ц зерна, грн

$$\frac{\text{Виручено, грн}}{\text{Обсяг реалізованої продукції, ц}}$$

1.4

5) прибуток на 1 ц зерна, грн:

$$\frac{\text{Чистий прибуток, грн}}{\text{Обсяг реалізованої продукції, грн}} = 1.5$$

6) прибуток на 1 га посіву, грн

$$\frac{\text{Чистий прибуток, грн}}{\text{Площа посіву, га}} = 1.6$$

7) рівень рентабельності, %:

$$\frac{\text{Чистий прибуток, грн}}{\text{Собівартість, грн}} * 100\% = 1.7$$

Процес формування ефективності виробництва для будь-якого суб'єкта господарювання є одним із визначальних у процесі функціонування (рис. 1.1).

У ході дослідження виявлено, що результат виробництва у якості найважливішого компоненту для визначення його ефективності не варто трактувати однозначно. Варто зосереджуватися на корисному кінцевому результаті. У зв'язку з цим розрізняють:

1) кінцевий результат процесу виробництва;

2) кінцевий господарський результат функціонування підприємства (об'єднання підприємства).

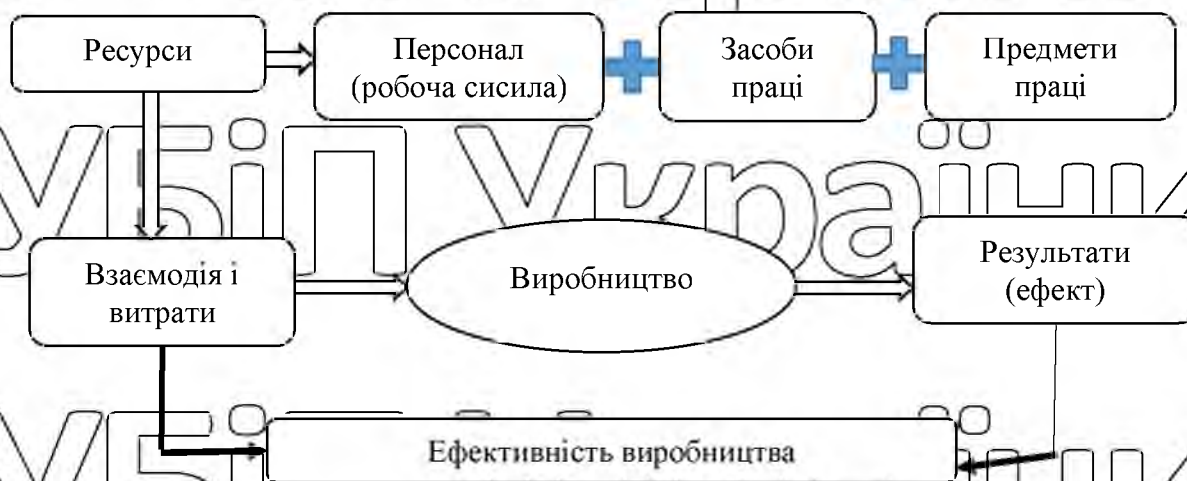

Рис. 1.1. Схеми формування ефективності виробництва

Джерело: сформовано автором за [31, 42, 57].

Відповідно, кінцевий результат процесу виробництва відбиває його матеріалізований результат, який вимірюється обсягом продукції в натуральній і вартісній формах, а кінцевий господарський результат включає не тільки

кількість продукції, що вироблена, а й охоплює її споживну вартість. Таким чином, кінцевим результатом процесу виробництва та виробничо-господарської діяльності підприємств за певний проміжок часу виступає чиста продукція (новостворена вартість), а власне фінансовим результатом комерційної діяльності виступає прибуток [20]. Ефективність виробництва (або продуктивність системи за визначенням багатьох науковців) характеризується поліморфністю визначення й застосування для виконання аналітичних оцінок і розробки управлінських рішень. Зважаючи на це надзвичайно важливим є виокремлення за характерними ознаками відповідних видів ефективності (продуктивності), кожен із яких відіграє певне практичне значення (рис. 1.2).

Відповідні види ефективності виробництва виокремлюються насамперед за різноманітністю результатів (ефектів) господарської діяльності підприємства, що одержуються. Перш за все результат (ефект) виробництва буває економічним або соціальним. Економічний ефект відображає ті вартісні показники, які характеризують проміжні й кінцеві результати виробництва на підприємстві (чи в об'єднанні підприємств). До таких показників відносять обсяг товарної, чистої чи реалізованої продукції, величину одержаного прибутку, економію тих або інших видів виробничих ресурсів або загальна економія від зниження собівартості продукції, тощо.

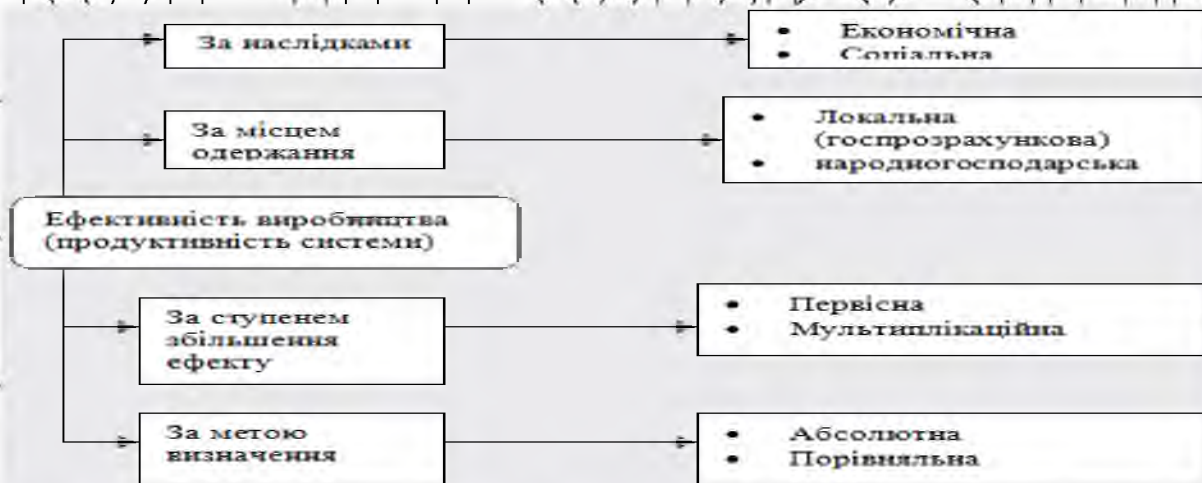

Рис. 1.2. Методи визначення ефективності виробництва (продуктивності системи) за певними критеріями.
Джерело: [20, 57]

Під соціальним ефектом розуміють скорочення тривалості робочого тижня, збільшення кількості нових робочих місць, а також рівня зайнятості людей, поліпшення умов праці й побуту, стану навколишнього середовища, загальної безпеки життя, тощо. У ході дослідження виявлено, що соціальні наслідки функціонування підприємств можуть бути як позитивними, так і негативними (прикладом це може бути поява безробіття, погіршення екологічних показників, посилення інфляції). Особливістю перелічених факторів є те, що далеко не всі з них можна кількісно виміряти. Через що на підприємствах визначають, оцінюють і регулюють (у рамках існуючих можливостей) порядок із економічною також і соціальною ефективністю виробництва (чи продуктивністю системи) [42].

Взявши за основу об'єкт, за допомогою якого можна розрахувати ефективність його роботи, можливо виокремити локальний результат і результат для національної економіки. Перший демонструє той або інший ефект від виробничої або будь-якої іншої ділової активності конкретного господарства, яка дозволяє отримати певні вигоди. У випадку коли для ведення підприємницької діяльності потрібні понаднормові витрати, мова йде про результат для національної економіки у сфері виробництва і споживання конкретної продукції, товарів і послуг.

Окрім того, що можна оцінити ефективність функціонування окремого підприємства, можливо також виконати комплексну оцінку ефективності діяльності групи підприємств за певною ознакою, наприклад за регіоном розташування. У ході аналізу літературних джерел виявили, що для проведення комплексної оцінки ефективності рекомендують використовувати такі групи показників як:

- показники рівня інтенсивності виробничої діяльності (це площа с.-г. угідь на 1 підприємство, га та на 1 працівника, га; виробничі витрати на 1 га с.-г. угідь, грн; обсяг внесених мінеральних добрив на 1 га посівної площі, кг п.р., кількість умовного поголів'я на 100 га с.-г. угідь, ум. гол.);

- показники рівня ефективності виробництва (обсяг виробленої с.-г. продукції на 1 га с.-г. угідь, грн; період окупності витрат на виробництво зернових і зернобобових культур, період окупності витрат на виробництво соняшнику; період окупності витрат на виробництво приросту ВРХ; період окупності витрат на виробництво молока; період окупності витрат на виробництво приросту свиней);

- показники рівня екологічного навантаження (сюди відносять рівень розораності, %; обсяг внесених органічних добрив на 1 га посівної площі, т; частка інтенсивних сільськогосподарських культур у загальній посівній площі, %);

- показники рівня соціальної спрямованості (це середньомісячна заробітна плата на 1 працівника, грн; обсяг виробленої продукції сільського господарства на 1 працівника, тис. грн; частка найманих працівників, %) [20, 57].

Використання перелічених показників дозволяє враховувати особливості аграрного сектору кожного регіону України. За основу проведення комплексної оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств України може виступити методичний підхід, який запропонований Назаркевичем О.Б. Він дозволяє визначити середньозважені індекси показників рівня інтенсивності, виробництва й ефективності, екологічного навантаження та соціальної складової

в межах областей України [5]. У процесі написання магістерської роботи виявлено, що перший етап комплексної оцінки ефективності дозволяє визначити часткові співвідношення зональних показників відносно середніх в Україні.

Другий етап передбачає обчислення інтегрального індексу показників ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств окремо за кожною групою: рівнем інтенсивності та ефективності виробництва, екологічного навантаження на с.г. угіддя та соціальної складової. У подальшому на основі середньозважених показників можливо визначити індекс успішності діяльності сільськогосподарських підприємств у розрізі областей.

Таким чином, досліджуючи методичні підходи до визначення ефективності в загальному виявили, що, насамперед вона передбачає

використання комплексу показників, які дозволяють всебічно охарактеризувати ту чи іншу господарську діяльність.

1.3. Роль виробництва зернових культур у розвитку вітчизняного аграрного сектору

Зернова галузь України забезпечує населення хлібом і хлібообулочними виробами, а також сировиною галузь промислової переробки та кормами галузь тваринництва. У зв'язку з цим галузь зерновиробництва в умовах сучасності є

однією з найефективніших і стратегічних у сукупності інших галузей національної економіки. Власне зерно і продукти його переробки виступають міцним фундаментом як продовольчої безпеки держави, так і національної загалом. В Україні сприятливі природно-кліматичні умови, високопродуктивні

родючі ґрунти, потужний ресурсний потенціал, вигідне географічне розташування, досить розвинена система логістики й інфраструктури створюють вигідні передумови та є запорукою для отримання стабільних урожаїв зернових культур. Досить висока врожайність зернових культур в Україні задовольняє

внутрішні потреби населення в повному обсязі. У рамках економічного розвитку держави та формування її економічного потенціалу зернове господарство є одним із головних джерел як поліпшення ресурсного, так і розвитку експортного потенціалів.

Окрім того, виробництво і реалізація зерна для аграрного сектору України має особливе значення так як зернова галузь виступає провідною для переважної більшості сільськогосподарських підприємств. Відтак, виробництво зернових культур в Україні виступає є провідною ланкою сільського господарства. У структурі доходів від реалізації продукції українських агровиробників зернові культури посідають провідне місце та, відповідно, вважаються бюджетоформуючою продукцією.

Також для зерновиробництва в Україні характерними є певні закономірності щодо розміщення по території держави. Вони зумовлені різним складом земельних і агрокліматичних ресурсів, а також природних умов, які

характерні для різних регіонів. До того ж розвиток виробництва зернових культур залежить і від економічних і соціальних чинників, до яких відносяться:

- рівень споживання продуктів харчування населенням і потреби окремих галузей національного господарства в аграрній продукції;

- територіальне розміщення підприємств переробної і харчової промисловості;

- наявність трудових ресурсів;

- рівень розвитку транспортної інфраструктури.

В основі зональної спеціалізації зерновиробництва – ландшафтні зони рівнинної частини України [6, 9]. Відомо, що земельні ресурси України розташовані в таких ландшафтних зонах: Полісся (займає 19% території країни);

2) Лісостеп (на нього припадає 34% території); 3) Степ (40%). На кількісні показники зональної спеціалізації сільськогосподарських зернових культур

також впливають агрокліматичні ресурси, зокрема: - сума активних температур;

- коефіцієнт зволоження території; - тривалість безморозного періоду (мається на увазі тип зими). Відтак, ураховуючи особливості агрокліматичних ресурсів, зернове господарство:

- формує в масштабах країни продовольчий фонд;

- забезпечує тваринництво фуражним зерном і іншими кормами;

- формує державні резерви зерна та значну частину надходжень від експорту.

Відповідно, виробництво зернових культур в Україні визначає сільськогосподарську спеціалізацію держави. Значна кількість українських

науковців сходяться в тому, що зерновиробництво це головна галузь землеробства України, через що саме зернові культури у структурі посівних

площ держави займають левову частку.

На Поліссі площі під зерновими культурами складають 2,1 – 2,3 млн га, це

40-45% посівних площ зони. У найбільшій мірі там вирощують зернобобові культури і жито (60% валових зборів по Україні). У цілому по зоні Полісся

виробляється 6% товарного зерна, з яких 17% гречки і ячменю та 10% пшениці.

У зоні Лісостепу зернові культури займають близько 5 млн га або 40-50% усіх посівних площ. На озиму пшеницю в зоні Лісостепу припадає більше 2 млн га, також вирощують ячмінь, кукурудзу на зерно та зернобобові. У цілому в цій зоні виробляється близько 64% гречки, 40% пшениці, ячменю та проса, 35% кукурудзи, 27% жита. Площа під зерновими культурами в зоні Степу становить 6,5-7 млн га або 55% усіх її посівних площ. До основних зернових культур зони Степу відносяться: озима пшениця й кукурудза на зерно, а також ячмінь, прозо і рис. У цілому по зоні Степу вирощують 50-48% усього зерна держави, зокрема: 60% кукурудзи, 53 % рису, 50% пшениці, 43% ячменю [15].

Окрім того, зерно вироблене в умовах зони Степу характеризується підвищеною ціністю завдяки покращеним якісним показникам. У зоні Карпат зернові культури виробляють у незначному обсязі. У період із 2019 по 2021 р. посівні площі більшості зернових сільськогосподарських культур у цілому по Україні мали тенденцію до зростання (табл. 1.1).

Загалом галузь зерновиробництва в Україні є базотою і джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу, а також основою аграрного експорту України. Зважаючи на це проблеми формування і функціонування українського зернового господарства постійно перебувають у центрі уваги науковців і практиків, як і динаміка виробництва зернових культур в Україні та їх експорт за кордон.

У 2021 р. зернових і зернобобових культур в Україні було зібрано понад 84 млн т, зокрема: пшениці – 32,4 млн т, ячменю – 10 млн т, гречки – 110 тис. т; зернобобових: гороху – 581,5 тис. т, проса – 191 тис. т, кукурудзи – 40 млн т. Що стосується динаміки виробництва, то в 2021/22 МР українські аграрії встановили черговий рекорд за останні десятиліття у виробництві такої провідної в країні зернової культури, як пшениця – у розмірі 32,2 млн тонн, що на 29% перевищило показник сезону-2020/21 (24,9 млн тонн).

Досягнення такого високого показника стало можливим за рахунок збільшення посівних площ під культурою відносно попереднього сезону на 8%

(7,1 млн га у 2021/2022 МР проти 6,6 млн тонн у попередньому) і значного приросту врожайності пшениці – до 45,3 ц/га (+19%) [59].

Таблиця 1.1

Динаміка посівних площ зернових сільськогосподарських культур в Україні, тис. га

	Господарства усіх категорій			Підприємства			Господарства населення		
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
пшениця	6809,0	15864,7	7099,6	5203,5	4966,7	5432,0	1603,5	1604,6	1667,6
пшениця озима	6639,0	6571,3	6907,5	5089,9	4853,5	5297,2	1549,1	1545,3	1610,3
пшениця яра	170,0	6398,8	192,1	113,6	113,2	134,8	56,4	59,3	57,3
кукурудза на зерно	4973,9	172,5	5474,8	3931,1	4372,8	4390,9	1042,8	1078,5	1083,9
ячмінь	2615,9	5451,3	2474,5	1455,8	1239,1	1324,6	1160,1	1145,8	1149,9
ячмінь озимий	1057,6	2384,9	1137,5	794,7	751,8	880,8	262,9	256,3	256,7
ячмінь ярий	1558,3	1008,1	1337,0	661,1	487,3	443,8	897,2	889,5	893,2
жито	117,2	1376,8	175,3	59,3	82,2	119,8	57,9	55,6	55,5
жито озиме	116,4	137,8	174,2	59,0	81,7	119,3	57,4	54,8	54,9
жито яре	0,8	136,5	1,1	0,3	0,5	0,5	0,5	0,8	0,6
тритикале	17,8	1,3	10,4	13,8	11,6	10,4	-	-	-
тритикале озиме	12,8	11,6	9,7	12,8	11,1	9,7	-	-	-
тритикале яре	1,0	11,1	0,7	1,0	0,5	0,7	-	-	-
овес	182,5	0,5	177,9	59,7	69,9	55,2	122,8	130,0	122,7
гречка	67,5	199,9	84,0	27,2	41,3	46,5	40,3	37,6	37,5
сорго	46,4	78,9	42,8	36,3	39,9	32,4	10,1	10,1	10,4
просо	89,9	50,0	78,1	65,5	124,4	53,6	24,4	26,1	22,5
рис	10,9	150,5	9,9	10,9	11,4	9,9	-	-	-

Джерело: сформовано автором за [15].

Галузь зерновиробництва в Україні в умовах сьогодні розглядають як ринок чистої конкуренції, так як: продукція галузі є стандартизованою, у ній присутня значна кількість продавців і покупців; досить інтенсивною є конкуренція на ринку, так як пропозиція перевищує попит, а продавці змагаються за те, щоб покупець вибрав їхню продукцію; виробники зернових культур мають сприятливі умови для виходу на зовнішні ринки, так як у найближчі роки попит на зернові культури за всіма прогнозами зростатиме;

можливістю нарощування обсягів виробництва зернових культур має стати перехід вітчизняних агровиробників до прогресивних високоефективних технологій виробництва. Ключовими імпортерами пшениці з України багатьох сезонів поспіль були Єгипет і Індонезія (рис. 1.3).

Географія експорту пшениці з України, тис. тонн

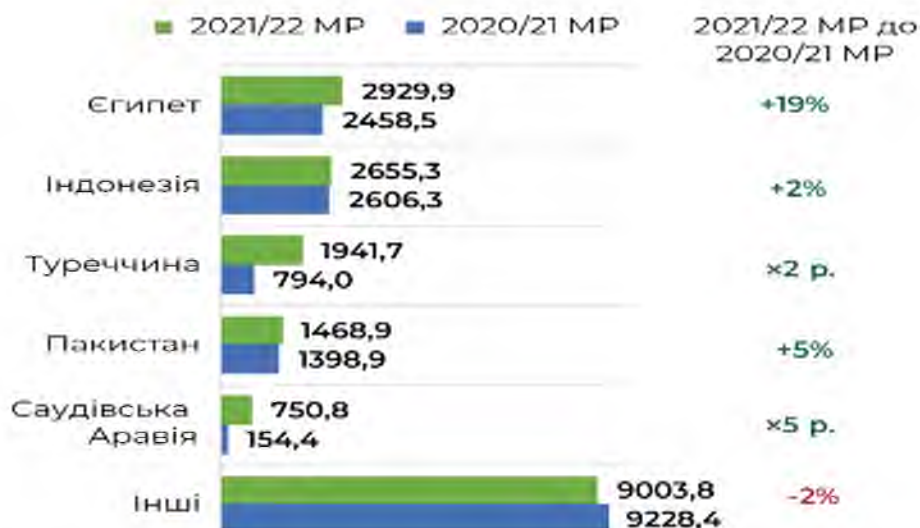

Рис. 1.3 Географія експорту пшениці з України

Джерело: [59]

За підсумками 2021/22 МР частки цих країн у загальному обсязі відвантаження зерна пшениці на зовнішній ринок становили 16% і 14% відповідно (2,9 млн і 2,5 млн тонн у натуральному виразі). Єгипет при цьому збільшив обсяги закупівлі української пшениці відносно сезону 2020/21 рр. на 19%, а Індонезія – на 2%. Третю позицію в рейтингу основних імпортерів зернових культур посідає Туреччина (10% від загального обсягу експорту пшениці з України), на четвертому місці – Пакистан (8%), який збільшив закупівлю відносно 2020/21 МР на 5%. Станом на цей період зафіксовано й суттєвий приріст експорту пшениці з України до Саудівської Аравії (у 5 разів) – із 154,4 тис. т в 2020/21 МР до 750,8 тис. т у сезоні 2021/22 рр., що забезпечило останню п'яту позицію в ТОП-5 основних світових покупців української пшениці. Загалом за 2021/2022 МР сумарно 52% загальних відвантажень пшениці українського походження було експортовано до п'яти ключових імпортерів.

Однією з провідних зернових культур в Україні є ячмінь, виробництво зерна якого також характеризується експортною спрямованістю. У світі ячмінь є четвертою зерною культурою за обсягами виробництва і Україна входить до першої п'ятірки. Так, у 2021/22 рр. українським аграріям також вдалося зібрати досить значний урожай ячменю обсягом 9,4 млн т. Зазначений обсяг перевищив на 24% валовий збір ячменю в 2020 р. (7,6 млн т) (рис. 1.4).

Динаміка виробництва та експорту українського ячменю, млн тонн

Рис. 1.4. Динаміка виробництва та експорту українського ячменю, млн т.

Джерело: [59]

При цьому посівна площа під даною культурою зросла відносно сезону 2020/21 рр. на 3% – з 2,4 млн до 2,5 млн га, а приріст урожайності склав 19% (рекордні 38,2 ц/га проти 32,2 ц/га сезоном раніше). Хоча такий рівень урожайності все ще менший за той, який має лідера світового виробництва ячменю – Євросоюз із показником 7,0 т/га.

Сторонньо відвантаження ячменю на зовнішній ринок станов на 2021/2022 МР, то за існуючою інформацією його експортний потенціал на відміну від пшениці було практично повністю реалізовано до початку всенної агресії РФ на територію нашої держави. За підсумком 2021/22 МР експорт ячменю з нашою держави склав близько 5,8 млн т., що на 37% більше, ніж сезоном раніше (4,2 млн т) (рис. 1.5).

Основним покупцем української ячменю останні декілька років є Китай, на долю якого в 2021/2022 МР припало 45% сукупного експорту або 2,6 млн т у натуральному виразі (-10% до 2020/21 МР). Другу позицію в ТОП-5 основних імпортерів у 2021/2022 МР зайняла Туреччина з часткою 19%, порівняно з попереднім сезоном збільшивши закупки ячменю в 48 разів – із 22,9 тис. до 1,1 млн т.

Географія експорту ячменю з України, тис. тонн

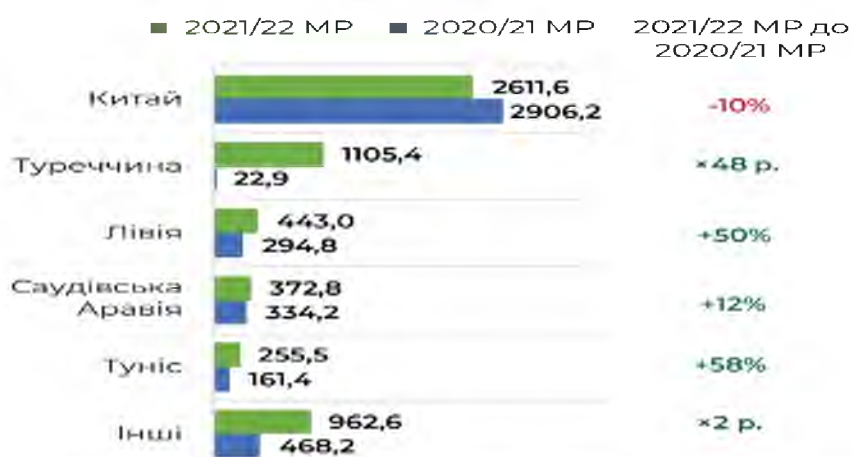

Рис. 1.5. Географія експорту ячменю з України, тис. т

Джерело: [59]

Третє місце після Лівії, яка імпортувала 443,0 тис. тонн зерна українського ячменю (8% загального експортованого обсягу), що на 50% більше, ніж сезоном раніше. В інших напрямках експорт зернової з України склав менше ніж 7% загальних відвантажень. Загалом, виробництво зернових культур в Україні характеризується позитивною тенденцією щодо збільшення рівня середньої врожайності за фактично незмінних посівних площ. У свою чергу нинішній український ринок зерна є середовищем із високою конкуренцією, у якому представлені міжнародні компанії, що спеціалізуються на торгівлі сільськогосподарською продукцією. У ході дослідження виявили, що на українському ринку тривалий час працюють іноземні компанії. А провідну роль на зерновому ринку України займають агрохолдинги. Найбільшими з них є «Кернел», «UkrLandFarming», «Миронівський хлібопродукт», «Мрія», «Астарта», «Українські аграрні інвестиції», «Агропродінвест», «Приват-Агрохолдинг», «Нібулон» та ін.

Тим не менше, не дивлячись на існуючі перспективи розвитку зернової галузі України, станом на довоєнний період були певні перешкоди й виклики для подальшого збільшення обсягів виробництва зернових культур і їх експорту, серед яких науковці і практики виокремлюють наступні [7]:

1) логістична інфраструктура: нестача ємностей для зберігання зерна (зокрема, елеваторів і складів); неможливість проконтролювати якість зерна під час зберігання через низький рівень забезпеченості елеваторів лабораторіями якості; затримки постачання вантажів через нестачу і незадовільний технічний стан залізничних вагонів; висока рівень вартості транспортних послуг; невисокий потенціал портових потужностей; 2) ризики дефіциту потужностей для всіх видів транспорту враховуючи можливості зростання обсягів виробництва й експорту зернових. За умови зростання обсягів експорту зернових, пропускна спроможність зернової логістичної системи України має забезпечувати обробку зазначеного обсягу вантажів; 3) постійне збільшення обсягів виробництва зернових при одночасній низькій частці якісного продовольчого зерна, яке можуть запропонувати країнам-партнерам експортери.

Підсумовуючи, зазначимо, що зернова галузь в Україні є стратегічним сектором розвитку економіки, продукуючи більше 25% загального виробництва сільськогосподарської продукції. Визнана як стратегічна, ця галузь забезпечує продовольчу безпеку, добробут населення та конкурентоздатність держави. Зернова галузь України також є перспективним сегментом розвитку аграрного ринку, що має потенціал на вітчизняному і світовому ринках. В сучасних умовах посилення глобалізації саме продукція зернових культур є пріоритетним напрямком зовнішньої торгівлі, так як сприяє зростанню валютних надходжень до бюджету держави та розвитку сільських територій. Головною рушійною силою розвитку підприємств, які займаються виробництвом зерна є слідування чіткому плану щодо покращення напряму та самої структури виробництва. У секторі вирощування зернових культур головними культурами були й залишаються пшениця, кукурудза на зерно та ячмінь, площі на посіви яких займають близько 85% усіх площ у державі.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН І ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР (НА ПРИКЛАДІ СТОВ «ВЕРБІВ», ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ, ЗОЛОТОНІСЬКИЙ РАЙОН)

2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства

СТОВ «Вербів» розташоване в селі Вознесенське Черкаської області Золотоніського району. Зазначене село в Золотоніському районі Черкаської області є центр сільської ради, якій підпорядковані селища Канівщина, Пальміра та Степове. Населення складає 3863 осіб. Розташоване село на річці Сухий Згар на відстані 16 км від районного центру – міста Золотоноші та на відстані 1 км від залізничної станції Пальміра.

Золотоніський район розташований на лівому березі Дніпра у північно-східній частині Черкащини, у лісостеповій зоні Придніпровської низовини. Межує район на сході – з Чорнобаївським, на півдні – з Черкаським, на заході – з Канівським, а на півночі з Драбівським і Переяслав-Хмельницьким районами. Південно-західна частина Золотоніського району омивається водами Кременчуцького водосховища.

Досліджуване підприємство здійснює свою діяльність у зоні Лісостепу та вирощує пристосовані до місцевого клімату рослини, що дають гарний урожай. Клімат у місцевості, де розташоване підприємство, помірний, середньорічна температура коливається на рівні +5-6°C, мінімальна становить -25-30°C, а максимальна +33-38°C. Загалом клімат є сприятливим для вирощування зернових і зернобобових культур. Середньорічна кількість опадів складає 500 – 600 мм. Основними ґрунтами, що знаходяться в даному регіоні є чорноземи, що характеризуються високою родючістю. Через це сільськогосподарські угіддя, які обробляються досліджуваним підприємством є сприятливими для вирощування багатьох видів культур, насамперед зернових.

Підприємство володіє розвинутою техніко-технологічною базою, що позитивно впливає на рівень продуктивності праці і зменшення витрат на

обробіток ґрунту й збирання врожаю. Цьому сприяє використання досить нової і продуктивної техніки, а також застосування сучасних ефективних технологій. Використання досліджуваним підприємством різних новітніх технологій дозволяє отримувати гарні врожаї зернових культур. Основна діяльність СТОВ «Вербів» зосереджена на виробництві і реалізації насіння зернових, зернобобових і технічних культур, таких як: пшениця, ячмінь, просо, горох, гречка, соя, соняшник.

Підприємство «Вербів» у своєму розпорядженні має 1820 га сільськогосподарських угідь і їх площа впродовж 2017-2021 рр. не змінювалася (табл. 2.1). Переважно сільськогосподарські угіддя досліджуваного підприємства – рілля, питома вага якої також залишилася сталою протягом досліджуваного періоду і площа якої становить 1546 га. Решта площ підприємства – сіножаті (60 га) і пасовища (215 га).

Таблиця 2.1

Земельні угіддя та їх структура у СТОВ «Вербів»

	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	га	% до площі с.-г. угідь	га	% до площі с.-г. угідь	га	% до площі с.-г. угідь	га	% до площі с.-г. угідь	га	% до площі с.-г. угідь
Площа с.г. угідь, га, у т.ч.	1820	100	1820	100	1820	100	1820	100	1820	100
рілля	1546	84,9	1546	84,9	1546	84,9	1546	84,9	1546	84,9
сіножаті	60	3,4	60	3,4	60	3,4	60	3,4	60	3,4
пасовища	215	11,8	215	11,8	215	11,8	215	11,8	215	11,8

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Рівень землезабезпеченості у СТОВ «Вербів», який визначається як відношення площі сільськогосподарських угідь до середньорічної чисельності працівників, у 2021 р. становив 50,6 га, що більше на 11,8 га або на 30,7%, ніж у 2017 р. (табл. 2.2).

Що стосується ефективності використання земельних ресурсів у СТОВ «Вербів» упродовж 2017-2021 рр., то виявили, що вона зросла в контексті виробництва продукції. Так, виробництво валової продукції з розрахунку на 1 га с.г. угідь зросло в 2021 р., порівняно з 2017 на 27,8%, а виробництво товарної продукції – на 88,6%. При цьому розмір валового прибутку з розрахунку на 1 га с.г. угідь зменшився на 31,5%. Припускаємо, що якусь продукцію підприємство відвантажило, проте оплату отримало не відразу.

Таблиця 2.2

Забезпеченість і ефективність використання земельних ресурсів у СТОВ «Вербів»

	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2017 р., %
Припадає на середньорічного працівника, га:						
с. г. угідь	38,8	39,6	41,4	39,6	50,6	130,7
ріллі	32,9	33,7	35,2	33,5	42,9	130,6
Виробництво на 1 га с.г. угідь, тис. грн:						
валової продукції	5,53	5,09	6,15	6,14	7,06	127,8
товарної продукції	6,48	7,78	8,27	7,93	12,21	188,6
валового прибутку	2,63	2,37	1,54	0,92	1,79	68,5
Виробництво на 1 га ріллі, ц:						
зерна	15,46	15,55	12,96	11,55	17,43	112,9
насіння соняшнику	0,94	0,92	2,88	3,36	5,78	зб. у 6 р.
соя	1,15	0,47	0,54	0,71	0,30	32,5

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Ефективне використання землі суттєво впливає на ефективність господарської діяльності загалом. Тому кожному сільськогосподарському підприємству варто здійснювати глибокий аналіз її використання із вивченням структури земельних угідь у господарстві та виявленням можливостей їх подальшого розширення і покращення, оцінкою виконання плану проведення робіт з поліпшення землі і підвищення ефективності реалізованих заходів, вивченням і оцінкою показників використання земельних угідь у господарстві.

У свою чергу, ефективність функціонування підприємства значною мірою залежить від ефективності використання, складу і структури трудових

ресурсів. Успіх господарювання багато в чому залежить від наявності кваліфікованих, відповідальних і сумлінних працівників. Забезпеченість підприємства потрібними трудовими ресурсами та високий рівень продуктивності праці відіграють велику роль у підвищенні ефективності функціонування будь-якого підприємства [25].

Упродовж аналізованого періоду чисельність працівників у СТОВ «Вербів» скоротилася на дев'ять осіб і в 2021 р. склала 36 осіб (табл. 2.3). При цьому, витрати на оплату праці зросли майже в 1,7 рази, а дохід (виручка) на 1 працівника збільшився в 2,5 рази до 617 тис. грн у 2021 р.

Таблиця 2.3

Трудові ресурси та їх використання у СТОВ «Вербів»

	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2017 р., %
Середньорічна чисельність працюючих, чол.	47	47	45	46	36	76,7
Затрати праці, тис. люд-год	92	88	88	89	74	80,5
Затрати праці на 1 працівника, люд-год	1957	1935	2000	1935	2056	105,0
Коефіцієнт використання трудових ресурсів	1,042	1,029	1,065	1,029	1,094	105,1
Вартість валової продукції, тис. грн	10050	9262	11213	11158	12832	127,7
Продуктивність праці, тис. грн	214	202	256	244	356	166,7
Дохід (виручка) на 1 працівника, тис. грн	251	309	342	314	617	246,1
Отримано прибутку (збитку) на 1 працівника, грн.	101	94	64	37	91	89,3
Витрати на оплату праці, тис. грн	2163	3473	3656	4321	3578	165,5
Середньомісячна зарплата, всього, грн	3835	6290	6924	7826	8282	216,0

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Станом на 2021 р. у досліджуваному підприємстві на 5,1% зріс коефіцієнт використання трудових ресурсів, а продуктивність праці збільшилася на 66,7%, що свідчить про зростання ефективності використання трудових ресурсів.

До основних чинників ефективного функціонування підприємства відноситься рівень його забезпеченості основними засобами й ефективність їх використання. При цьому, забезпечення певних темпів розвитку, а також

підвищення ефективності виробництва є можливим за умови інтенсифікації відтворення і більш оптимального використання діючих основних засобів

підприємств. Такі процеси, з одного боку, дозволяють постійно підтримувати належний технічний рівень кожного підприємства, а з іншого сприяють збільшенню обсягу виробництва продукції без вкладення додаткових інвестицій,

зниженню собівартості виробів за рахунок скорочення питомої амортизації та витрат на обслуговування виробництва і його управління, підвищенню капіталовіддачі та прибутковості [26].

У ході аналізу динаміки забезпеченості основним капіталом СТОВ «Вербів» виявили, що середньорічна вартість основного капіталу впродовж досліджуваного періоду знизилася майже в 1,5 рази і в 2021 р. склала 8525 тис.

грн (табл. 2.4).

Вартість основного капіталу з розрахунку на 1 середньорічного працівника зменшилася на 14,6 тис. грн або на 5,8%, а з розрахунку на 1 га с.-г. угідь – на 1,8 тис. грн або на 27,7%. У той же час середньорічна вартість оборотних активів у

досліджуваному підприємстві збільшилася в 1,5 рази. Таким чином, показники забезпеченості підприємства основним капіталом у СТОВ «Вербів» мали тенденцію до зростання. Питома вага оборотних активів у активі балансу на

кінець досліджуваного періоду зросла порівняно з 2017 роком на 17,6 в.п.

Відповідно, капіталомісткість знизилася з 1,18 до 0,66 грн, що говорить про те, що величина витрат основного капіталу на одиницю продукції знизилася, а капіталовіддача, відповідно, зросла. У ході дослідження також виявлено, що в

СТОВ «Вербів» протягом 2017-2021 рр. зріс на 0,33 коефіцієнт оборотності оборотних засобів. Унаслідок цього тривалість обороту зменшилася на 64 дня.

Важливим фактором інтенсифікації виробництва в сучасних умовах господарювання є спеціалізація сільського господарства, що виступає формою суспільного поділу праці в аграрній сфері економіки.

**Динаміка забезпеченості основним капіталом і його використання
у СТОВ «Вербів»**

	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2017 р., %
Вартість основного капіталу, тис. грн	11814	11848	11718	11506	8525	72,3
на 1 га с.г. угідь	6,5	6,4	6,5	6,4	4,7	72,3
на 1 середньорічного працівника	251,4	257,7	266,4	250,2	236,8	94,1
Капіталовіддача, грн	0,851	0,783	0,958	0,971	1,505	176,9
Капіталомісткість продукції, грн	1,18	1,27	1,06	1,04	0,66	56,6
Вартість оборотних активів, тис. грн	9730	10152	12232	15828	14384	147,8
Частка оборотних активів у активі балансу, %	45,2	46,2	51,2	57,8	62,8	x
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	1,21	1,41	1,24	0,92	1,54	x
Тривалість одного обороту (у днях)	297	257	294	397	233	78,4
Одержано прибутку:						
на 1 грн оборотного капіталу, грн	0,006	0,008	0,008	-0,148	0,008	118,1
на 1 грн матеріальних витрат	0,009	0,007	0,008	-0,210	0,009	92,4
Баланс	21543	22000	23951	27335	22909	220,0

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Під спеціалізацією аграрних підприємств розуміється зосередження домінуючого виробництва певних видів сільськогосподарських культур у місцях, де для їхнього виробництва сформувалися найбільш сприятливі природно-економічні умови. Відповідно, спеціалізація характеризується також переважним розвитком тих галузей аграрного сектору, які забезпечують виробництво даних видів продукції. До того ж, спеціалізація вимагає зосередження засобів виробництва і робочої сили для забезпечення розвитку цих галузей і випуску певних видів продукції.

Спеціалізація є процесом відособлення і створення підприємств або галузей із метою виробництва однорідної продукції. Переважна більшість аграрних підприємств організовує виробництво через розвиток одного чи двох напрямків рослинництва та одного чи двох напрямків галузі тваринництва з раціональним поєднанням із додатковими та підсобними галузями. Основні

напрямки діяльності підприємства формують товарну продукцію та визначають виробничий напрям підприємства.

Високий рівень спеціалізації найбільш повно характеризується частками окремих галузей у структурі товарної продукції підприємства. Він робить можливим виявити види продукції, з якими підприємство входить у суспільний поділ праці. Спеціалізація господарства характеризується структурою валової продукції, структурою виробничих витрат і трудових затрат.

Таким чином, завданням спеціалізації підприємства є сприяння збільшенню обсягів виробництва продукції, підвищенню її якості, підвищенню продуктивності праці та зниженню витрат у процесі виробництва і підвищенню рівня його рентабельності. Науковці і практики наголошують, що вдосконалення спеціалізації підприємств аграрного сектору та її поглиблення є одним із шляхів досягнення більш високих економічних результатів, як то: збільшення обсягу виробництва продукції та підвищення ефективності її виробництва [27].

У результаті аналізу структури грошових надходжень від продажу сільськогосподарської продукції у СТОВ «Вербів» (табл. 2.5) виявили, що в 2017 р. питома вага надходжень від продажу зернових культур становила 80,8%, із них пшениці – 42,7%. У 2021 р. рівень зазначених показників знизився – на 30,5 та

4,4 в.п. Відповідно значна питома вага в структурі грошових надходжень у досліджуваному підприємстві в 2021 р. припала на олійні культури, зокрема соняшник – 48%. Відповідно, можна зробити висновок, що СТОВ «Вербів» спеціалізується на вирощуванні зернових і олійних культур. Варто відмітити, що

досліджуване господарство займається вирощуванням не тільки традиційних бізнес-культур, як то пшениця, ячмінь, кукуруза на зерно, а й так званих нішевих – гречки, проса і гороху як представника зернобобових культур.

Розглядаємо це як свідчення того, що в СТОВ «Вербів» намагаються урізноманітнити сівозмінами і диверсифікувати посіви задля покращення стану ґрунтів і мінімізації виробничих ризиків.

Упродовж 2017-2021 рр. показники економічної ефективності функціонування досліджуваного підприємства характеризувалися тенденцією до зниження.

Таблиця 2.5

**Структура грошових надходжень від реалізації продукції
у СТОВ «Вербів»**

1	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Продукція										
рослинництва	11775	100	14176	100	14461	100	14422	100	21886	100
у тому числі:										
зернові культури	9500	80,8	11389	80,4	9788	67,6	10455	72,4	10998	50,3
з них: пшениця	5020	42,7	6504	45,9	6102	42,3	5793	40,3	8359	38,3
ячмінь	764	6,5	903	6,4	843	5,8	1049	7,4	440	2,0
кукурудза на зерно	804	6,8	913	6,4	341	2,4	1975	13,8	266	1,2
гречка	335	2,8	1	0,0	78	0,6		0,0	97	0,4
просо	117	1,0	14	0,2	66	0,6	16	0,2	72	0,3
зернобобові (горох)	2460	20,9	3057	21,7	1745	12,2	1243	8,7	911	4,2
інші зернові	0	0,0	0	0,0	616	4,4	378	2,7	853	3,9
Олійні культури	2275	19,4	2786	19,8	4672	32,2	3966	27,4	10888	49,7
з них соняшник	1533	13,1	2163	15,4	4008	27,7	3334	23,2	10496	48,0
соя	742	6,3	624	4,4	664	4,6	632	4,4	392	1,8

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Зокрема, вартість товарної продукції з розрахунку на 1 грн витрат у 2021 р. становила 1,17 грн, що на 0,51 грн або на 30,3% менше, ніж у 2017 р. (табл. 2.6). Також у ході дослідження виявлено, що в 2021 р. валовий прибуток у підприємстві склав 3259 тис. грн, що на 1509 тис. грн або на 31,6% менше, ніж у 2017 р.

Що стосується рівня рентабельності СТОВ «Вербів», то в досліджувані роки значення цього показника коливалося за роками. Найвищим він був у 2017 р. підприємство отримало 68 коп. прибутку з розрахунку на 1 грн витрат. У 2021 р. рівень зазначеного показника знизився до 17,2%.

Варто відмітити, що такий перебіг подій є характерним для багатьох представників агробізнесу в нашій державі, особливо для тих, які спеціалізуються на виробництві зернових культур. Пояснюється це тим, що ціни на зернові в останні роки як в Україні, так і в світі мають стабільну тенденцію до зниження і це позначається на кінцевих результатах діяльності агровиробників.

Таблиця 2.6

Результати господарської діяльності

СТОВ «Вербів»»

	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2017 р., %
Вартість валової продукції, тис. грн	10050	9262	11213	11157	12831	127,7
у тому числі, тис. грн:						
на 1 га с.-г. угідь	5,52	5,08	6,17	6,14	7,05	127,7
на 1 середньорічного працівника	214	202	256	244	356	166,7
на 1 грн виробничих витрат	0,96	0,78	0,76	0,62	0,64	66,4
Вартість товарної продукції, тис. грн	11775	14176	15021	14408	22196	188,5
у тому числі						
на 1 га с.-г. угідь, тис. грн	6,47	7,77	8,28	7,93	12,21	188,5
на 1 середньорічного працівника, тис. грн	250,5	308,3	341,5	313,1	616,4	246,1
на 1 грн витрат, грн	1,68	1,45	1,24	1,13	1,17	69,7
Валовий прибуток, тис. грн	4768	4289	2775	1648	3259	68,4
у тому числі, грн:						
на 1 га с.-г. угідь	2,62	2,37	1,54	0,92	1,79	68,4
на 1 середньорічного працівника	101,4	93,3	63,2	35,7	90,4	89,2
Рівень рентабельності підприємства, %	68,0	43,5	22,6	12,8	17,2	x

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Таким чином, проаналізувавши організаційно-економічну характеристику СТОВ «Вербів» виявили наступне. Господарство обробляє 1819 га сільськогосподарських угідь, значна частина яких, а саме 1545 га, представлена ріллею. Також у складі сільськогосподарських угідь підприємства є пасовища та сіножаті. Чисельність працівників у СТОВ «Вербів» у 2021р. становила 36 осіб, протягом 2017-2021 рр. витрати на оплату праці зросли майже в 1,7 рази, а дохід

на 1 працівника збільшився в 2,5 рази. Станом на 2021 р. на 5,1% зріс коефіцієнт використання трудових ресурсів, а продуктивність праці збільшилася на 66,7%. Також мали тенденцію до зростання показники забезпеченості підприємства основним капіталом. Структура грошових надходжень СТОВ «Вербів» засвідчила, що підприємство спеціалізується на виробництві зернових (50,3%) і олійних культур (49,7%). Показники економічної ефективності функціонування досліджуваного господарства протягом 2017-2021 рр. характеризувалися тенденцією до зниження. Зокрема, рівень рентабельності підприємства знизився з 68% у 2017 р. до 17,2% у 2021 р. Таким чином, для підприємства актуальним є освоєння нових напрямків підвищення ефективності загалом і виробництва зернових культур, зокрема.

2.2. Динаміка виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів»

Площа посіву зернових і зернобобових культур у СТОВ «Вербів» упродовж 2017-2021 рр. становила 817 га, що є 55,8 % від усієї посівної площі (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка і структура посівних площ у СТОВ «Вербів»

Культури	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2021 р. до 2017 р., %
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%	
Зернові культури	801	77,7	724	74,0	797	68,2	1011	69,8	817	55,8	102,0
з них: пшениця	398	38,6	445	45,4	424	36,2	504	35,0	448	30,7	112,8
ячмінь	94	9,1	72	7,3	43	3,6	84	5,8	8	0,6	8,5
кукурудза на зерно	112	10,9	21	2,0	42	3,4	87	6,2	196	13,5	175,0
гречка	22	2,2	3	0,3	4	0,4	8	0,7	13	0,9	59,1
просо	20	1,8	5	0,6	3	0,3	12	0,9	27	2,0	135,0
зернобобові (горох)	155	15,0	181	18,4	240	20,4	251	17,5	72	4,8	46,4
інші зернові					46	3,8	60	4,3	49	3,3	-
Олійні культури	230	22,3	255	26,0	414	35,2	432	30,2	647	44,2	281,3
з них соняшник	125	12,1	142	14,4	317	27,2	318	22,2	560	38,3	зб. у 4,5 р.
соя	105	10,2	114	11,6	95	8,0	116	8,0	86	5,9	81,9
Усього посівів	1031	100	978	100	1170	100	1445	100	1465	100	142,1

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Площа під зерновими культурами протягом досліджуваного періоду в підприємстві збільшилася на 16 га або на 2% у зв'язку зі збільшенням площ під пшеницею – на 12,8%, під кукурудзою – на 75%, під просом – на 35%. У сукупності олійних культур, вирощуванням яких займалося підприємство збільшилася площа під соняшником – у 4,5 рази (табл. 2.8). Натомість площа під ячменем скоротилася протягом досліджуваного періоду на 91,5% – з 94 га у 2017 р. до 8 га у 2021 р., також зменшилися площі під гречкою (на 40,9%) і горохом (на 53,6%) та на 18,1% під соєю. Очевидно зважаючи на низькі ціни на зернові СТОВ «Вербів» поступово збільшувало площі під соняшником – з 125 га в 2017 р. до 560 у 2021 р. (або в 4,5 рази).

У 2021 р. досліджуване підприємство збрало 26929 ц зернових культур, із них пшениці – 17794 ц, кукурудзи на зерно – 5529 ц, ячменю 216 ц (табл. 2.8.).

Валові збори пшениці й кукурудзи мали тенденцію до збільшення, а валовий збір ячменю впродовж аналізованого періоду зменшився. Так, валовий збір пшениці в 2021 р. по відношенню до 2017 р. склав 123,1%, в розрізі кукурудзи – 158,4%.

Таке збільшення пояснюється, в основному, збільшенням посівних площ під зазначеними культурами. Що стосується валового збору ячменю, який склав 216 ц у 2021 р., що у 10 разів менше порівняно з аналогічним показником 2017 р., то причиною цього стало зменшення посівних площ під культурою – на 91,5%.

Таблиця 2.8

Динаміка виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів», ц

Культура	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2017 р.
Зернові усього	23868	24014	20015	17863	26929	112,8
з них: пшениця	14460	18016	12887	10161	17794	123,1
ячмінь	2207	1983	945	1352	216	9,8
кукурудза на зерно	3490	778	1283	2985	5529	158,4
гречка	222	45	42	52	30	13,5
просо	86	64	42	136	41	47,7
зернобобові (горох)	3403	3128	3294	1975	1150	33,8
інші зернові	0	0	1522	1204	2168	

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Загалом, у ході дослідження виявили, що на динаміку валових зборів окремих видів зернових у першу чергу впливають два вагомих системних чинники – це зміна посівних площ і врожайності (табл. 2.9). Аналіз динаміки врожайності зернових і зернобобових культур у досліджуваному підприємстві в часі вказує на наявність чіткого тренду коливання врожайності за 2017-2021 рр. Так, найбільші коливання рівнів урожайності зерна пшениці в сторону зменшення зафіксовано в 2017, 2019 та 2020 рр. – 36,3, 30,4 та 20,2 ц/га, що є суттєво нижче за середню врожайність пшениці по Україні.

Таблиця 2.9

Динаміка врожайності зернових культур у СТОВ «Вербів», ц/га

Культура	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2017 р.
Зернові усього	29,8	33,3	25,2	17,5	33,0	110,6
з них: пшениця	36,3	40,7	30,4	20,2	39,6	109,1
ячмінь	23,5	27,8	22,6	16,2	27,0	115,0
кукурудза на зерно	31,2	39,1	32,2	33,6	28,1	90,1
гречка	10,1	14,8	10,4	6,7	2,3	22,9
просо	4,3	12,7	13,6	10,5	1,4	32,9
зернобобові (горох)	22,0	17,5	13,6	7,8	16,0	72,8
інші зернові			33,2	20,2	44,3	

Джерело: сформовано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

У ході написання магістерської роботи було виконано індексний аналіз валового збору зернових культур у СТОВ «Вербів» (табл. 2.10).

Індекс валового збору окремих видів зернових культур:

$$I_{\epsilon} = I_y \times I_n, \quad (2.1)$$

де I_{ϵ} – індекс валового збору;

I_y – індекс урожайності;

I_n – індекс розміру зібраних площ.

Або:

$$I_{\epsilon} = \frac{Y_1 \cdot H_1}{Y_0 \cdot H_0} \quad (2.2)$$

де Y_0, Y_1 – урожайність зернових культур у 2017 і 2021 рр. відповідно, ц/га;

Π_0, Π_1 – зібрана площа зернових культур у 2017 і 2021 рр. відповідно, га.

Для пшениці – 1,231.

Розрахунок індексу врожайності окремих видів зернових культур

виконано за формулою:

$$I_y = \frac{Y_1}{Y_0} \quad (2.3)$$

Для пшениці – 1,091.

Розрахунок індексу зібраної площі зернових культур розраховано за

формулою:

$$I_p = \frac{\Pi_1}{\Pi_0} \quad (2.4)$$

Для пшениці – 1,128.

У табл. 2.10 наведено індекси за всіма видами зернових.

Таблиця 2.10

Індексний аналіз валового збору врожаю і врожайності у СТОВ «Вербів», ц/га

	Площа, га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, ц			Індекс валового збору	за рахунок	
	2017	2021	2017	2021	2017	2021	умовний		зміна урожайності	зміна площі
	Π_0	Π_1	Y_0	Y_1	$\Pi_0 Y_0$	$\Pi_1 Y_1$	$\Pi_1 Y_0$	$\frac{\Pi_1 Y_1}{\Pi_0 Y_0}$		
Зернові усього	801	817	29,7	33,0	23867	26929	24477	1,128	1,100	1,020
у тому числі:										
пшениця	398	449	36,4	39,6	14460	17795	16314	1,231	1,091	1,128
ячмінь	94	8	23,6	27,0	2208	216	187	0,098	1,150	0,085
кукурудза на зерно	112	197	31,3	28,1	3491	5529	6138	1,584	0,901	1,759
гречка	22	13	10,2	2,3	223	30	132	0,135	0,229	0,591
прого	20	29	4,4	1,4	87	41	126	0,477	0,329	1,450
горох	155	72	22,1	16,0	3404	1150	1582	0,338	0,728	0,465
інші зернові	0	49		44,4	0	2168				
Сума	801	817	29,8	33,1	23868	26928	24476			

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Для зернових культур усього розрахунки виконано за формулою:

Індекс валового збору зернових $I = \frac{\sum P_1 \times Y_1}{\sum P_0 \times Y_0} = 1,128$.

У результаті розрахунків виявили, що на зростання індексу валового збору зернових культур у цілому (1,128) найбільш суттєвий вплив має індекс урожайності (1,100). Відповідно, збільшення валового збору зернових культур на 12,8% зумовлено зростанням рівня їх урожайності на 10%. Для пшениці найбільш істотним є вплив індексу площі посіву.

Середній індекс урожайності зернових $I_y = \frac{\sum P_1 \times Y_1}{\sum P_1 \times Y_0} = 1,100$

Індекс зміни площі зернових $I_{II} = \frac{\sum P_1 \times Y_1}{\sum P_0 \times Y_1} = 1,020$

Індекс структури посівів $I_C = \frac{\sum P_1 \times Y_0}{\sum P_0 \times Y_0} = 1,005$

Для того, щоб перевірити виконані розрахунки було використано існуючий зв'язок між цими індексами: $1,128 = 1,100 \times 1,020 \times 1,005$.

У ході аналізу обсягів виробництва і реалізації у СТОВ «Вербів» виявили, що рівень товарності зернових культур у 2021 р. у підприємстві становив 80,2 %, що на 17,6 в.п. менше, ніж у 2017 р. (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Обсяги виробництва і реалізації продукції у СТОВ «Вербів»

Культура	2017 р.			2019 р.			2021 р.		
	Виробництво, ц	Реалізовано, ц	Рівень товарності, %	Виробництво, ц	Реалізовано, ц	Рівень товарності, %	Виробництво, ц	Реалізовано, ц	Рівень товарності, %
Зернові/усього	23868	23346	97,8	20014	16933	84,6	26929	21593	80,2
з них: пшениця	14460	14690	101,6	12886	9383	72,8	17794	15811	88,9
ячмінь	2207	1682	76,2	946	1699	179,6	216	941	435,6
кукурудза на зерно	3490	3879	111,1	1284	3201	249,3	5529	483	8,7
гречка	222	240	108,1	41			30	70	233,3
просо	86	131	152,3	41	26	63,4	41	123	300,0
горох	3403	2724	80,0	3295	2013	61,1	1150	1724	149,9
інші зернові	0	0		1521	611	40,2	2169	2441	112,5

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

У розрізі культур, виробництвом яких займалося підприємство протягом досліджуваного періоду найвищий рівень товарності в 2021 р. зафіксовано в розрізі ячменю – 435,6 % і проса – 300,0 %. Варто відмітити, що впродовж аналізованого періоду суттєво й стрімко знизився рівень товарності у кукурудзи на зерно і склав у 2021 р. 8,7%. Ймовірно підприємство з тих або інших причин не реалізувало кукурудзу в 2021 р. і залишило на зберіганні.

Загалом, виконавши аналіз динаміки виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів» отримали наступні результати. Площа під зерновими культурами в підприємстві протягом 2017-2021 рр. збільшилася на 2% за рахунок збільшення площ під пшеницею – на 12,8%, кукурудзою – на 75% та просом – на 35%. Валові збори пшениці й кукурудзи на кінець досліджуваного періоду зросли на 23,1% та 58,4%, відповідно. Що стосується валового збору ячменю, то впродовж аналізованого періоду він зменшився в 10 разів,

насамперед через зменшення посівних площ під культурою – на 91,5%. У ході аналізу динаміки врожайності зернових і зернобобових культур у досліджуваному підприємстві в часі виявили наявність ніжного тренду коливання врожайності впродовж 2017-2021 рр. – від 20,2 ц/га до 40,7. У результаті індексного аналізу валового збору зернових культур у СТОВ «Вербів»

встановили, що на зростання індексу валового збору зернових культур у цілому найбільш суттєвий вплив має індекс урожайності. Так, збільшення валового збору зернових культур на 12,8% у досліджуваному підприємстві зумовлено зростанням рівня їх урожайності на 10%.

У розрізі пшениці найбільш суттєвим є вплив індексу площі посіву. Рівень товарності зернових культур у 2021 р. у підприємстві становив 80,2 %. Показовим є те, що найвищим рівнем товарності в 2021 р. характеризувалися ячмінь – 435,6 % і просо – 300,0 %, а найнижчим (8,7%) кукурудза на зерно.

2.3. Економічна ефективність виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів»

Для обґрунтування напрямів і виявлення резервів підвищення економічної ефективності виробництва зерна необхідною є оцінка різних явищ, які відбуваються в цій галузі. Однак зробити це на основі одного критерію не можна.

Потрібні конкретні показники, що в повній мірі відображають вплив різних об'єктивних факторів на процес виробництва. Як показує практика тільки система показників дозволяє провести комплексний аналіз і сформулювати правильні висновки щодо напрямів і резервів підвищення економічної ефективності виробництва.

Упродовж 2017-2021 рр. рівень повної собівартості 1 ц зернових культур у СТОВ «Вербів» зріс у 2 рази, зокрема в розрізі кукурудзи на зерно – у 3 рази, пшениці озимої – в 2, гречки – в 1,8 (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Повна собівартість 1 ц зернових

у СТОВ «Вербів», грн

Вид продукції	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2017 р.
Зернові усього	227,62	335,22	537,17	578,41	449,59	зб. у 2 р.
з них: пшениця	224,85	296,34	530,14	578,38	488,77	зб. у 2 р.
ячмінь	220,57	358,23	389,71	578,59	346,44	157,1
кукурудза на зерно	172,21	291,48	216,72	578,27	538,30	зб. у 3 р.
гречка	637,50	90,92	1060,62		1128,57	177,03
просо	694,66	123,07	836,08	576,93	300,81	43,30
зернобобові (горох)	450,81	568,73	794,26	578,25	506,96	112,46
інші зернові			447,27	579,39	165,51	

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

У структурі виробничих витрат, які припадають на вирощування зернових культур із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (табл. 2.13), найбільшу питому вагу припадає на витрати на мінеральні добрива, зокрема для пшениці – 24,7, для ячменю та кукурудзи на зерно – відповідно 17,0 і 17,6%.

(табл. 2.13). П'яту частину всіх витрат становлять витрати на оплату праці – за трьома аналізованими культурами зазначений показник складає близько 20%.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Таблиця 2.13

Структура і розмір статей виробничих витрат із розрахунку на 1 га посіву зернових культур у СТОВ «Вербів»

Статті та елементи витрат	2017 р.						2021 р.					
	пшениця		ячмінь		кукурудза		пшениця		ячмінь		кукурудза	
	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	грн	%
Виробнича собівартість – всього	8673	100	12467	100	12465	100	20186	100	11000	100	7438	100
у тому числі прями матеріальні витрати	4447	51,3	6478	52,0	7046	56,5	14132	70,0	7625	69,3	5214	70,1
з них: насіння	1543	17,8	2395	19,2	1983	15,9	1696	8,4	874	8,0	625	8,4
мінеральні добрива	1623	18,7	2182	17,5	2751	22,1	4988	24,7	1874	17,0	1311	17,6
пальне і мастильні матеріали	1070	12,3	1714	13,7	1508	12,1	1413	7,0	750	6,8	517	7,0
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	492	5,7	533	4,3	1305	10,5	885	4,4	2126	19,3	341	4,6
решта матеріальних витрат	1261	14,5	2054	16,5	1483	11,9	5152	25,5	2000	18,2	2427	32,6
прямі витрати на оплату праці	666	7,7	2297	18,4	1974	15,8	4037	20,0	2250	20,5	1486	20,0
інші прями витрати та загально-виробничі витрати – всього	3560	41,0	3692	29,6	3445	27,7	2017	10,0	1126	10,2	736	9,9
із них: амортизація необоротних активів	0	0,0	0	0,0	0	0,0	402	2,0	251	2,3	146	2,0
відрахування на соціальні заходи	35	0,4	44	0,3	46	0,4	1009	5,0	500	4,5	366	4,9
решта ін. прямих і загально-виробничих витрат	3525	40,6	3648	29,3	3403	27,3	607	3,0	376	3,4	224	3,0

Джерело: розраховано автором за статистичною звітністю СТОВ «Вербів».

Виконаний у ході написання магістерської роботи факторний аналіз рівня виробничої собівартості для 1 ц зернових і зернобобових культур продемонстрував, що її зростання впродовж 2017-2021 рр. на 116,68 грн зумовлене збільшенням виробничих витрат із розрахунку на 1 га посіву на 165,59 грн, зростання ж урожайності знизило собівартість 1 ц на 48,90 грн (табл. 2.14)

Таблиця 2.14
Собівартість зернових і вплив факторів на її формування у СТОВ «Вербів»

Показник	2017 р.	2021 р.	Відхилення (+,-)
Витрати на 1 га посіву, грн	10250	15184	4934
Урожайність із 1 га, ц	29,8	33,0	3,2
Собівартість 1ц, грн	343,98	460,66	116,68
Собівартість 1 ц за витрат 2021 р. і урожайності 2017 р, грн		509,56	
Зміни собівартості 1ц, грн		116,68	
У т.ч. за рахунок:			
витрат виробництва		165,58	
урожайності		-48,90	

Джерело: розраховано автором.

Упродовж 2017-2021 рр. рівень середньореалізаційних цін у розрізі 1 ц зернових у досліджуваному підприємстві зріс і склав у 2021 р. 509,33 грн (табл. 2.15).

Таблиця 2.15
Рівень і динаміка цін реалізації 1 ц зернових культур у СТОВ «Вербів», грн.

Вид продукції	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2017 р.
Зернові усього	406,92	462,26	636,77	617,44	509,33	125,17
з них: пшениця	341,73	395,98	629,48	670,69	528,68	154,71
ячмінь	454,22	451,91	645,72	499,70	467,59	102,94
кукурудза на зерно	207,27	306,26	247,28	461,12	550,72	265,70
гречка	1395,83	90,92	2393,95		1385,71	99,28
просо	893,13	200,01	1081,98	615,37	585,37	65,54
зернобобові (горох)	903,08	966,18	908,34	716,85	528,42	58,51
інші зернові			624,75	618,67	349,45	

Джерело: розраховано автором.

Зокрема, ціна 1 ц пшениці збільшилася з 341,73 до 528,68 грн, 1 ц кукурудзи – в 2,7 рази до 550,72 грн. Натомість, ціна 1 ц проса знизилася на 307,76 грн або на 34,46 %.

У процесі написання магістерської роботи було також проаналізовано вплив факторів на зміну маси прибутку при реалізації пшениці підприємством (табл. 2.16).

Факторний аналіз виконується з метою визначення фактору, який найбільшою мірою впливає на формування досліджуваної величини. У нашому випадку величиною, що досліджується, є прибуток (збиток) від реалізації виробленої продукції

Таблиця 2.16

Вплив факторів на зміну маси прибутку від реалізації зернових культур у СТОВ «Вербів»

Показник	2017	2021	Відхилення
Реалізовано, тис. ц	23,3	21,6	- 1,8
Прибуток, тис. грн	4186	1290	- 2896
Повна собівартість 1 ц, грн	227,62	449,59	221,97
Ціна реалізації 1 ц, грн	406,92	509,33	102,41
Прибуток 1 ц зерна, грн	179,30	59,74	- 119,56
Зміна маси прибутку тис. грн	- 2895		
у т.ч. за рахунок:			
обсягу реалізації	315		
собівартості	- 4793		
ціни реалізації	2212		

Джерело: розраховано автором.

Суму прибутку розглядають як добуток від множення фактора №1 на різницю між фактором №2 і №3, тобто на прибуток на одиницю продукції. Фактори №1 і №2 прямо пропорційно впливають на суму прибутку, а фактор №3 обернено пропорційно. Це значить, що при зростанні кількості продукції, що реалізована і підвищенні середньої реалізаційної ціни сума прибутку збільшується, а при збільшенні собівартості продукції сума прибутку зменшується. Характеристика дії фактора може бути одержана як у відносному, так і в абсолютному вираженні.

Відтак, загальний вигляд системи двофакторних взаємозалежних індексів представляється у такому поєднанні: залежність прибутку від зміни обсягів реалізації, цін і собівартості основних видів продукції. Залежність проаналізовано в абсолютному виразі: визначено абсолютний приріст результативної ознаки від зміни кожного з результативних показників.

Зміну загального обсягу прибутку від вирощування пшениці розраховано за формулою:

$$I_p = \sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_1) - \sum_{i=1}^n g_0(U_0 - C_0) \quad (2.5)$$

де g_i – обсяг реалізації i -го виду продукції відповідно в базовому (g_0) та звітному (g_1) періодах;

U_i – середня ціна реалізації i -го виду продукції, відповідно в базовому та звітному періодах;

C_i – середня собівартість i -го виду продукції, відповідно в базовому та звітному періодах;

n – кількість досліджуваних видів продукції.

Зміна обсягу прибутку за рахунок зміни обсягів реалізації:

$$I_o = \sum_{i=1}^n g_1(U_0 - C_0) - \sum_{i=1}^n g_0(U_0 - C_0) \quad (2.6)$$

Зміна обсягу прибутку за рахунок зміни цін реалізації:

$$I_u = \sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_0) - \sum_{i=1}^n g_1(U_0 - C_0) \quad (2.7)$$

Зміна обсягу прибутку за рахунок зміни собівартості:

$$I_c = \sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_1) - \sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_0) \quad (2.8)$$

Взаємозв'язок індексів.

$$I_p = I_o + I_u + I_c \quad (2.9)$$

Характеристика дії факторів у відносному виразі матиме вигляд:

$$\frac{\sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_1)}{\sum_{i=1}^n g_0(U_0 - C_0)} = \frac{\sum_{i=1}^n g_1(U_0 - C_0)}{\sum_{i=1}^n g_0(U_0 - C_0)} \times \frac{\sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_0)}{\sum_{i=1}^n g_1(U_0 - C_0)} \times \frac{\sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_1)}{\sum_{i=1}^n g_1(U_1 - C_0)} \quad (2.10)$$

Виявлене зростання рівня повної собівартості зернових культур призвело до зменшення розміру прибутку на 4793 тис. грн, а зниження обсягів реалізації зумовило зменшення розміру прибутку на 315 тис. грн, зростання ж рівня реалізаційних цін, у свою чергу, спричинило збільшення досліджуваного показника на 2212 тис. грн. Загалом же, протилежно спрямована дія аналізованих факторів спричинила зменшення розміру прибутку в 2021 р. порівняно з 2011 р. на 2895 тис. грн.

У ході написання магістерської роботи виявлено також, що вирощування зернових культур у підприємстві рентабельне, хоча й має місце коливання рівня цього показника (табл. 2.17).

Таблиця 2.17
Рівень і динаміка показників економічної ефективності реалізації зернових культур у СТОВ «Вербів»

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2017 р.
Обсяги реалізації, ц	23346	24639	15372	16934	21593	92,5
Обсяг реалізації, тис. грн	9500	11388	9789	10454	10998	115,8
Собівартість 1 ц, грн	227,62	335,22	537,17	578,41	449,59	197,52
Середньореалізаційна ціна 1 ц, грн	406,92	462,26	636,79	617,44	509,33	125,17
Прибуток у розрахунку на 1 ц, грн	179,3	127,1	99,7	39,1	59,7	33,3
Рівень рентабельності, %	78,8	37,8	18,6	6,8	13,3	x

Джерело: розраховано автором.

Дослідження рівня рентабельності виробництва зернових культур засвідчило, що найвищим упродовж досліджуваного періоду він був у 2017 р. – 78,8%. Для 2020 р. характерним був найнижчий рівень рентабельності – 6,8%. У розрізі культур рівень рентабельності найвищим був по ячменю – у 2017 р. 105,9%, по гречці – 119,0% (табл. 2.18). Вирощування таких культур як ячмінь і кукурудза на зерно у 2020 р. було взагалі збитковим – відповідно – (мінус) 13,5

та – (мінус) 20,2 %. Сталося це внаслідок того, що рівень реалізаційних цін був нижчий, ніж собівартість виробництва культур.

Таблиця 2.18

**Динаміка рівня рентабельності реалізації зернових культур
у СТОВ «Вербів», %**

Вид продукції	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Зернові усього	78,8	37,8	18,6	6,8	13,3
з них: пшениця	52,0	33,7	18,8	16,0	8,2
ячмінь	105,9	26,3	9,6	-13,5	35,0
кукурудза на зерно	20,4	5,1	14,1	-20,2	2,3
гречка	119,0	0,0	125,6		22,8
горох	28,6	62,6	29,5	6,9	94,6
зернобобові (горох)	100,3	59,8	14,5	24,1	4,2
інші зернові			39,8	6,9	111,1

Джерело: розраховано автором

Виявити залежність розміру прибутку від визначальних факторів дозволяє аналіз розрахунку точки безбитковості, зокрема від: обсягу продажів, зміни ціни продукції, витрат на будівництво підприємства і цін на сировину тощо. Точка безбитковості є одним з показників, які застосовуються для оцінки ефективності інвестиційних проектів [28].

Унаслідок розрахунку безбиткового обсягу виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів» виявили, що за всіма культурами він є нижчим за фактичний (табл. 2.19). Зокрема, витрати на виробництво і реалізацію зерна окуповуються за обсягу виробництва пшениці – 34,8 ц, ячменю – 17,4 ц і кукурудзи – 6,1 ц. Маржинальний дохід із розрахунку на 1 ц пшениці склав 159,9 грн, ячменю – 169,3 грн, кукурудзи – 364,7 грн.

Загалом же, внаслідок дослідження економічної ефективності виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів» виявили, що впродовж 2017-2021 рр. рівень повної собівартості 1 ц зернових культур у господарстві збільшився в 2 рази.

Унаслідок факторного аналізу рівня виробничої собівартості для 1 ц зернових і зернобобових культур виявили, що її зростання впродовж досліджуваного періоду на 116,68 грн зумовлене збільшенням виробничих

витрат із розрахунку на 1 га посіву на 165,59 грн, зростання ж урожайності знизило собівартість 1 ц на 48,90 грн

Таблиця 2.19

Розрахунок точки беззбитковості вирощування зернових культур у СТОВ «Вербів»

Показники	пшениця	ячмінь	кукурудза
Площа посіву, га	448	8	196
Урожайність зернових, ц/га	39,6	27,0	28,1
Валове виробництво зерна, ц	17795	216	5528
Витрати на виробництва зерна, тис. грн	9065	88	1464
у тому числі постійні, тис. грн	2503	24	438
змінні витрати, тис. грн	6563	64	1027
Питома вага постійних витрат, %	27,6	26,7	29,8
Виробнича собівартість на 1 ц зерна, грн	309,5	407,4	265,1
Постійні витрати з розрахунку на 1 ц, грн	140,7	109,0	79,1
Ціна реалізації 1 ц продукції, грн	528,8	467,6	550,8
Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	488,9	346,4	538,4
Постійні витрати в розрахунку на 1 га посіву, грн	5573	2942	2216
Змінні витрати на 1 ц зерна, грн	368,7	298,3	186,1
Маржинальний дохід від 1 ц продукції, грн	159,9	169,3	364,7
Беззбитковий обсяг виробництва продукції, ц	34,8	17,5	6,1
Точка беззбитковості у вартісному виразі, тис. грн	8273	65	659

Джерело: розраховано автором.

Аналіз рівня рентабельності виробництва зернових культур у підприємстві показав, що найвищим упродовж досліджуваного періоду він був у 2017 р. – 78,8 %, а в 2021 р. становив 13,3%. Зниження відбулося внаслідок того, що рівень реалізаційних цін був нижчий, ніж собівартість виробництва культур. Шляхом розрахунку беззбиткового обсягу виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів» довели, що в досліджуваному підприємстві мають місце резерви підвищення економічної ефективності вирощування зернових культур.

РОЗДІЛ ІІ. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

3.1. Якість зернових культур як один із основних резервів підвищення прибутковості галузі

До основних шляхів підвищення продуктивності сільськогосподарських культур відносять введення у виробництво різних сортів. Одним із найважливіших і визначальних критеріїв формування високої врожайності озимих зернових є дотримання основних вимог агротехніки: обґрунтований добір сортів, які характеризуються комплексом цінних господарських властивостей.

В останнє десятиліття в Україні вирощується більше 150 сортів озимих зернових культур, однак тільки окремі з них забезпечують високі й стабільні врожаї щороку. У процесі ознайомлення з морфо-фізіологічними і господарськими особливостями зернових аграрії найчастіше звертає увагу на єдиний основний параметр, а саме – максимальну врожайність, яку формує культура, при цьому випускаючи з поля уваги інші важливі показники. У результаті досить часто думки щодо доцільності вирощування того чи іншого сорту не співпадають.

Тоді як, наприклад, аграрні господарства нашої держави мають різний рівень ресурсної забезпеченості і це обов'язково потрібно враховувати вибираючи сорти того чи іншого виду сільськогосподарських культур загалом і зернових, зокрема. Так, господарствам із потужним ресурсним потенціалом варто надавати перевагу сортам інтенсивного типу, вирощування яких потребує більших капіталовкладень, але при цьому й прибутковість таких сортів буде значно вищою.

У випадку неможливості вирощувати сільськогосподарські культури за інтенсивними технологіями, доцільніше обирати сорти пластичного типу, що зазвичай характеризуються меншою врожайністю, ніж інтенсивні сорти, проте на відміну від інших можуть забезпечити стабільну продуктивність.

У свою чергу, за даними багатьох наукових установ і передових аграрних господарств на продуктивність, наприклад, сортів озимих зернових культур суттєво впливає культура-попередник, а подекуди – перед-попередник.

У сукупності озимих зернових найбільшою пластичністю до попередників характеризуються жито і тритикале. Дуже чутливою до попередників є пшениця озима, а ячмінь у цьому плані займає проміжне місце між пшеницею і житом.

Практичний досвід свідчить, що в усіх зонах вирощування найкращими попередниками для пшениці озимої, а отже й для інших зернових культур є чисті та зайняті пари, багаторічні трави і зернобобові культури.

До досить проблемних попередників відноситься кукурудза на силос. Хоча за результатами досліджень Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН, дотримуючись окремих агротехнічних прийомів кукурудза на силос усе ж таки може бути в числі кращих попередників (табл. 3.1). А коли рік вологий і після традиційних попередників досить часто спостерігається вилягання озимих хлібів, після кукурудзи на силос озимі зернові культури спроможні формувати найбільшу врожайність [29].

Таблиця 3.1

Урожайність пшениці озимої залежно від попередника, фону живлення і

Попередник (В)	технології вирощування, ц/га			
	Базова		Інтенсивна	
	Фон живлення			
	Без добрив	N60P60K60	Без добрив	N60P60K60
Кукурудза на силос	27,6	59,7	5,83	74,4
Люцерна	48,6	50,7	61,2	61,1

Джерело: [30]

Таким чином, за даними табл. 3.1, в міру інтенсифікації технології вирощування цінність кукурудзи на силос як попередника для озимої пшениці зростає.

Відмінності щодо врожайності після різних попередників існують між різними сортами. Зокрема рекомендують після кращих попередників розміщувати сорти інтенсивного типу, тоді як після задовільних і гірших – пластичного типу.

Спостереження свідчать, що останніми роками далеко не у всіх агровиробників виходить розміщувати сорти озимих культур після кращих попередників. Багато господарств повністю відмовилися від парів через економічну недоцільність, а озимі культури сіють після таких попередників, як соняшник, кукурудза на зерно та стерневі. У такому разі варто підбирати

пластичні сорти озимих, які при якісному дотриманні інших агротехнічних вимог (як то внесення добрив, захист посівів тощо) можуть забезпечити досить високий рівень урожайності.

При виборі сорту рекомендують, насамперед, обов'язково враховувати після якого попередника він буде вирощуватися. Для кращого використання корисних властивостей попередників, добрив і біологічних особливостей сортів у господарствах доцільно вирощувати 2-3 сорти.

Загальновідомий факт, що Україна є світовою скарбницею чорноземів.

Однак беззаперечним фактом є й те, що на території нашої країни є не тільки типові й звичайні чорноземи, а поширені й інші типи ґрунтів, такі як: сірі лісові, каштанові тощо. Останні відрізняються між собою за гранулометричним складом, щільністю, кислотністю й родючістю. Зважаючи на це, агроном повинен мати інформацію про те, які саме типи ґрунтів переважають у його господарстві й знати їхні характеристики.

Відомо, що сорти озимих зернових культур мають різні вимоги до ґрунтів і по-різному реагують на вирощування, наприклад, на піщаних і суглинкових ґрунтах. Через це при виборі сорту необхідно звертати увагу на таку важливу характеристику як вибагливість до ґрунтів.

До найбільш важливих проблем в економіці агровиробництва відноситься зимо- та морозостійкості озимих зернових культур і її вирішення може сприяти збільшенню зернового балансу в країні. Має місце різниця за зимостійкістю між

сортами в межах кожної культури, яка виражається у балах і яку обов'язково необхідно враховувати при плануванні вирощування озимих у тому чи іншому регіоні. Загалом, будь-яка різниця між сортами в динаміці росту, процесах формування врожаю, реакції на окремі фактори технології вирощування досить суттєва, тому вибираючи сорт варто враховувати, який із елементів продуктивності сорту в конкретних умовах функціонування господарства є вирішальним у контексті досягнення максимального потенціалу сорту. Одним із головних факторів для умов України є зимостійкість сорту.

Ще на початку минулого століття найбільшим прагненням аграріїв в Україні було «досягти 100-пудового урожаю хліба», що відповідає 16 ц/га. В умовах сьогодення окремі господарства досягають 90-100 ц/га пшениці та 100-120 ц/га озимого тритикале. Проте таку високу врожайність неможливо мати, вирощуючи тільки традиційні, давно знайомі сорти. Тут на допомогу приходить селекція. Селекція вважається найдешевшим, найрезультативнішим і екологічно чистим чинником зростання виробництва продукції рослинництва. Вона не стоїть на одному місці, а постійно рухається вперед. Щороку і в Україні, і в світі створюються нові й нові сорти рослин, які від своїх попередників відрізняються підвищеним рівнем показників кількості і якості врожаю. Варто взяти за правило, що «улюбленим» той або інший сорт має бути не більше 3-5 років, а після цього необхідно знаходити новітні, удосконалені сорти.

За інформацією Державної служби з охорони прав на сорти рослин, щорічно в Україні випробовується значна кількість сортів і гібридів, при цьому деякі з них показують значне збільшення врожайності (10-20%). У свою чергу, значне підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах сьогодення зумовлює швидке втілення у виробництво нових високоврожайних сортів.

Результати багатьох досліджень свідчать, що сорту культури належить велика роль у формуванні високопродуктивних посівів. Значний приріст врожаю можна досягти завдяки новим сортам зернових культур. Відтак, сортозаміна виступає одним із основних елементів сучасного прогресивного господарювання

на землі. Як правило, нові сорти суттєво перевищують старі за врожайністю й іншими селекційно-цінними ознаками. При цьому, врожайні й сортові властивості насіння можуть знижуватися внаслідок порушення насінницької агротехніки. Через це виникає потреба періодично проводити сортооновлення –

заміну сортового насіння в господарствах насінням таких самих сортів, але

вищих генерацій. Доведено наукою, а практикою підтверджено, що елітне насіння пшениці озимої збільшує врожайність у межах 50 ц/га порівняно з насінням першої репродукції та 70-90 ц/га, якщо порівнювати з висівом насіння

третьої репродукції. Для вирощування аграрії обирають найкращі сорти чи

гібриди, насіння яких характеризується високою репродукцією.

Тому, установи-оригінатори сортів створюють і продають найбільш якісне, високо репродукційне насіння, яке в подальшому закупають численні

насінницькі господарства з метою розмноження. Якість же насінневого матеріалу, який купує пересічний фермер, вже залежить від системи

насінництва, що має місце в насінницькому господарстві. Рекомендують закуповувати насіння безпосередньо в установах-оригінаторах, однак і в цьому випадку аграрій може зіткнутися з проблемами. Так, оригінатори рідко продають

одну репродукцію і навіть еліту, а ціна на супереліту та насіння з розсадників

розмноження (РН1, РН2) не кожному господарству по кишені. До проблем відноситься і відсутність установ-оригінаторів у більшості областей України. У такому разі за місцем розташування аграрного господарства варто обирати

надійну насіннєву компанію, що займається якісним розмноженням репродукційного насіння і співпрацювати з нею.

Окрім вищеперерахованих критеріїв, обираючи сорт озимих зернових культур необхідно враховувати такі показники як: якість насіння; стійкість до вилягання, посухи чи надмірного зволоження; висота рослин; кінцева якість

товарного зерна; стійкість до осипання; остистість колоса; строки сівби;

вибагливість до обробітку ґрунту; тривалість вегетаційного періоду; вимолочуваність колоса; реакція на норму висіву; коефіцієнт кушистості;

потенційна врожайність; напрям використання продукції; урожайність побічної продукції, відгуки про сорт, тобто авторитетність сорту [32].

Основним завданням галузі насінництва сільськогосподарських культур, з точки зору агротехнологічної та виробничо-господарської, є розмноження (виробництво) насіння високоврожайних сортів, збереження та поліпшення його чистосортності і врожайних властивостей. У свою чергу, від ефективності функціонування системи насінництва зернових культур значною мірою залежить рівень ефективності зерновиробництва – процесу сортозаміни й сортооновлення.

Виробництво насіння зернових культур має й стратегічне значення, що розкривається через систему функціонування й розвитку зернового господарства держави. Насамперед, насіння зернових культур в якості посівного матеріалу є передумовою процесу зерновиробництва і жодним іншим фактором виробництва не може бути заміненим. Окрім того, від якості насінневого матеріалу значно залежить рівень урожайності та якості сільськогосподарських культур.

Вирішальне значення у досягненні максимальної реалізації генетичного потенціалу сортів сільськогосподарських культур відіграють технології вирощування. Беручи до уваги наявність тривалих і сильних посух, які мають місце в останні роки в Україні, важливо переходити до адаптивного рослинництва, що передбачає вирощування посухостійких сортів і застосування препаратів, які здатні підсилити адаптивні властивості рослин. Необхідною є комплексна обробка насіння регуляторами росту рослин і мікробними препаратами, що сприяє: розвитку більш потужної кореневої системи для ефективного засвоєння елементів живлення; підвищенню зимостійкості рослин; накопиченню дукрів у кореневій системі; зменшенню захворювання рослин основними хворобами. Як свідчить практичний досвід, обробка насіння перед сівбою при комплексному застосуванні препаратів дозволяє додатково одержати 10–20% валового збору сільськогосподарської продукції.

До основних складових забезпечення якості зерна відноситься і його правильне зберігання. Основою системи зберігання зерна, що дозволяє зберегти

його якість, є елеватори. Нестача сучасних елеваторів для зберігання зерна в Україні це основна і одна з найбільш критично важливих для вирішення проблем галузі зерновиробництва. Значна частка існуючих потужностей морально й фізично застаріла, а існуючі вкрай нерівномірно розпорощені по країні.

Переважно вони представляють собою склади підлогового зберігання, де вкрай важко забезпечити належну якість і кількість зернових. Майже 70% зерносховищ потребують капітальної реконструкції і лише 100–150 елеваторів мають можливість забезпечити зберігання відповідно до сучасних запитів ринку.

Україна потребує будівництва додаткових 300–400 елеваторів, а це \$5-8 млрд інвестицій [40].

Одним із різновидів зберігання зерна для збереження його якості є зберігання в рукавах. Технологія зберігання врожаю зернових у рукавах фактично зробила революцію в аграрній сфері. Найбільшого поширення вона набула в Аргентині. Із 2000 року, завдячуючи ефективності, технологія стала одним із факторів успішності й прогресивності сільського господарства згаданої країни. Практично 40% усього зібраного врожаю зернових зберігається в рукавах, оскільки ця технологія досить проста.

Так, зберігання зерна в рукавах (або мішках) відповідає двом головним умовам: збереження зерна відбувається в герметичній і модифікованій атмосфері; досягається ефект автоматичної зміни внутрішнього середовища рукава.

Усе це досягається в процесі «дихання» зерна паралельно з життєдіяльністю комах і грибків, які в рукав потрапляють разом із зерном, при цьому поглинається кисень і він заміщується вуглекислим газом, який виступає природним консервантом, який запобігає життєдіяльності грибків і мікроорганізмів.

Якість урожаю, що упаковується в герметичний рукав, виступає фундаментальною складовою технології. Адже зерно – це є живий організм, який повинен бути чистим і не битим. Ці фактори мінімізують ризик можливих втрат.

В умовах сьогоднішньої в Україні зерновими культурами для завантаження в рукава є основному є кукурудза, пшениця, соя, соняшник, ячмінь, соя.

Зважаючи на те, що згадана технологія вже освоєна аграріями, для кожної культури вже напрацьовані свої допустимі норми вмісту вологи при зберіганні впродовж 12 місяців. Так, вологість, за якої може зберігатися зерно, не повинна

бути вищою за базову вологість для продажу. У випадку дотримання рекомендованих показників вологості, досягається чудове довгострокове зберігання з високими якісними показниками. Із збільшенням вологості

запакованого в рукава зерна, термін його зберігання скорочується, але без втрат у якості. Вплив на дозволені часові рамки має й температура середовища. Так, зерно кукурудзи з вологістю 17-20% може зберігатися з метою подальшої сушки

і продажу протягом 90 днів (за середньої температури повітря від -3 до +4 °C). В Україні аграрії також використовують технологію зберігання в рукавах для короткострокового зберігання – зокрема напрацьований досвід зберігання зерна

кукурудзи 29-22% вологи впродовж 30-35 днів. Разом із тим, хоча технологічний процес зберігання в рукавах є досить простим, однак він нелегкий і потребує уваги й дотримання певних норм [33].

У 2019 р. в Україні було введено в дію новий обов'язковий стандарт ДСТУ 3768:2019 «Пшениця. Технічні умови». В якості основних передумов оновлення стандарту ДСТУ 3768:2010 «Пшениця. Технічні умови» виступили:

імплементация міжнародних угод і шлях до євроінтеграції; оптимізація системи заготівлі й розміщення партій зерна, стрімке збільшення обсягів експортування зерна; вдосконалення вхідного контролю якості зерна; запровадження гармонізованих і з міжнародними та європейськими правилами методів;

посилення вимог до продовольчої безпеки й охорони довкілля; перехід на діючі регламенти, інструкції та нормативи. Стандарт має на меті оптимізацію та вдосконалення нормативної бази в сферах виробництва, заготівлі, зберігання, переробки, а також торгівлі й визначення якості зерна м'якої і твердої пшениці на продовольчі й непродовольчі потреби відповідно до структури її вирощування в Україні (табл. 3.2).

У ході дослідження виявили, що основними змінами в нормуванні за ДСТУ 3768:2019 «Пшениця. Технічні умови» стали: скорочення кількості класів на

зерно пшениці м'якої; підвищення показників якості зерна, зокрема: вміст шкідливої домішки, фузаріозних зерен і ін.; нормування некласуєтворюючих показників, таких як вміст зерен, пошкоджених клоном-черепашкою; запровадження нової методики визначення сажкових зерен через метод мікроскопії; представлення посилань на чинні нормативи, правила і нові стандарти групи ДСТУ, ISO та EN [34].

Порівняльна характеристика вимог щодо показників якості м'якої пшениці за ДСТУ 3768:2019 і ДСТУ 3768:2010

Показники	ДСТУ, рік	Характеристика та норми для пшениці м'якої за класами			
		1	2	3	4
Натура, г/л, не менше	<u>ДСТУ 3768:2010</u> ДСТУ 3768:2019	<u>760</u> 775	<u>740</u> 750	<u>730</u> 730	<u>Не обмежено</u> Не обмежено
Склоподібність, %, не менше	<u>ДСТУ 3768:2010</u> ДСТУ 3768:2019	<u>50</u> 50	<u>40</u> 40	<u>Не обмежено</u> Не обмежено	<u>Не обмежено</u> Не обмежено
Вологість %, не більше ніж	ДСТУ 3768:2019	14,0	14,0	14,0	14,0
<i>биті зерна</i>	ДСТУ 3768:2010 ДСТУ 3768:2019	<u>5,0</u> 5,0	<u>5,0</u> 5,0	<u>5,0</u> 5,0	у межах зернової домішки у межах зернової домішки
<i>зерна злакових культур</i>	ДСТУ 3768:2010 ДСТУ 3768:2019	<u>4,0</u> 3,0	<u>4,0</u> 4,0	<u>4,0</u> 4,0	у межах зернової домішки у межах зернової домішки
<i>пророслі зерна</i>	ДСТУ 3768:2010 ДСТУ 3768:2019	<u>2,0</u> 2,0	<u>3,0</u> 3,0	<u>3,0</u> 3,0	у межах зернової домішки у межах зернової домішки

Джерело: [34]

Загалом, дійшли висновку, що якість зернових культур дійсно виступає одним із основних резервів підвищення прибутковості галузі. Якість продукції зернових культур, зокрема озимої пшениці, залежить від визначеного поєднання декількох факторів: технологічних, ґрунтових і погодно-кліматичних.

Домінуючим фактором в отриманні прибутку і збільшенні ефективності вирощування зернових культур виступає контроль якості вирощеного зерна. У свою чергу, якість зернових культур є визначальним фактором у забезпеченні прибутковості виробництва, так як зерно низької і високої якості має суттєву різницю в закупівельних цінах. Для того, щоб реалізувати високоякісне зерно підприємствам, насамперед, варто впроваджувати у виробництво високоврожайні сорти.

3.2. Оптимізація посівних площ як передумова ефективного вирощування зернових культур

Кожен виробник аграрного сектору завжди прагне отримувати насіння високої якості. Формування високопродуктивних посівів зернових відбувається під дією багаточисленних технологічних і погодних факторів. Тому, наприклад, всі агротехнічні заходи осіннього періоду виробництва повинні спрямовуватися на створення оптимальних умов для вирощування озимих зернових культур. В агротехнічному плані досить складною є технологія вирощування озимих культур, оскільки вона передбачає: строге дотримання сівозмін, розміщення посівів озимих після кращих попередників, які звільняють поле за місяць до сівби і не пізніше, оптимальне забезпечення рослин елементами живлення, комплексний і інтегрований захист рослин, максимально можливе використання потенційних можливостей сортів і гібридів сільськогосподарських культур. У роки, коли озимі культури потрапляють у нетипові умови вегетації, аграрії можуть зіткнутися з проявами недоліків агротехніки і це часто зустрічається в багатьох господарствах. Це стосується і правильного вибору попередників, і строків сівби, і сортового складу.

До важливих аспектів технологій вирощування зернових культур відповідно до науково обґрунтованих вимог відноситься система агробіологічного контролю за виконанням технологічних елементів, одержання інформації про формування складових продуктивності й врожайності, а також

якості зерна і своєчасні корективи по догляду за посівами. Беручи до уваги перспективу нарощування зерновиробництва в державі, важливого значення набуває повне дотримання комплексу технологій вирощування зернових культур загалом і озимих, зокрема. Порушення чи спрощення агротехніки може призвести до зниження врожайності, якості продукції й рентабельності [35].

У налагоджених умовах господарювання із впровадженням інноваційних технологій виробництва в рослинництві найбільш перспективним напрямком вважаються ресурсозберігаючі технології, що базуються на певних принципах:

- збереження на поверхні поля рослинних залишків;
- енерго- й ресурсозберігаючі системи обробітку ґрунту;
- обов'язкове використання сівозмін, які включають в себе рентабельні культури й ті, що поліпшують родючість ґрунту;
- запровадження інтегрованого підходу до боротьби зі шкідниками і хворобами;
- використання комбінованих агрегатів;
- використання якісного посівного матеріалу.

Науковці і практики в умовах сьогодення рекомендують, розглядати ресурсозберігаючі технології як довгострокову стратегію менеджменту кожного аграрного підприємства. При цьому комплексний підхід до управління процесом їх запровадження припускає в широкому розумінні системну роботу за визначеними основними напрямками:

- оптимізація виробничої структури;
- модернізація матеріально-технічної бази виробництва;
- удосконалення технологічної системи сільськогосподарських підприємств;
- застосування сучасних організаційно-управлінських інновацій [36].

До важливих складових ресурсозберігаючих технологій відносяться системи обробітку ґрунту. Широкого застосування у світі в останні десятиліття набула технологія «No-till» (або система нульового обробітку ґрунту), яка знайома і українським аграріям (табл. 3.3).

«No-till» є сучасною системою землеробства, за якої не проводиться оранка, а поверхня землі вкривається шаром поживних решток (мульчею) – спеціально подрібнених залишків рослин. Оскільки при цьому верхній шар ґрунту не пошкоджується, ця система землеробства запобігає водній і вітровій ерозії ґрунтів, а також сприяє значно кращому збереженню води. Тому нульовий обробіток найбільш доцільно застосовувати в посушливих місцевостях або, навпаки, на полях, які розташовані на схидах в умовах вологого клімату. При цьому, практичний досвід свідчить, що врожайність за цієї системи може бути дещо нижчою, ніж при використанні сучасних методів традиційного землеробства, проте такий обробіток землі вимагає значно менш затрат праці і витрат пального.

Таблиця 3.3

Площа земель у світі під нульовим обробітком

Країна	Загальна площа оброблених земель, тис. га	Площа земель, на яких використовується нульовий обробіток землі, тис. га	Відсоток земель під нульовим обробітком, %
США	113 700	23 700	20,9
Бразилія	38 400	21 863	56,8
Аргентина	29 000	16 000	55,3
Канада	23 500	13 400	57,1
Австралія	72 000	9 000	12,6
Парагвай	2 200	1 500	68,3
Інші	579 000	4 630	0,8

Джерело: [37]

Загалом при переході на «No-till» при вирощуванні зернових культур зростає: кількість доступної для рослин вологи; значення сівозміни; за умов недотримання сівозміни – захворюваність окремими хворобами; загальна активність комах; кількість необхідних зусиль і уваги з боку управлінців; витрати на посівну техніку; витрати на гербіциди; потреба в азоті в короткостроковій перспективі; стратифікація поживних елементів і кислотність ґрунту; роль якості посівного матеріалу і вибору сорту. Знижується при цьому

ерозія ґрунту, потреба в робочій силі, пальному, загальній потужності машинного парку і ґрунтообробній техніці. А незмінними залишаються потреба в макроелементах у довгостроковій перспективі та щільність ґрунту.

Набір необхідної техніки для вирощування зернових культур за традиційною технологією та за технологією «No-till» багато в чому схожий,

однак є й суттєві відмінності. Насамперед, вони стосуються роботи із пожнивними рештками. Потрібно, щоб подрібнена солома ще в процесі жив

була розподілена на полі максимально рівномірно. Це покращує умови сівби

культури наступника. Належним чином налаштована високоякісна посівна

техніка в хорошому стані – це те, що перш за все потрібне для вирощування

зернових культур за технологією «No-till». На початку її застосування українські

аграрії використовували сівалки для традиційної технології, які були дещо

допрацьовані. У 21 столітті вже почали використовувати більш досконалі

машини. Практика показує, що успішний нульовий обробіток ґрунту варто

починати з правильного управління кислотністю і родючістю ґрунту. За

нульового обробітку окислювальні процеси в ґрунті та розподіл елементів

живлення відрізняються від тих, які мають місце за традиційної оранки через

менш інтенсивне перемішування ґрунту. Тому перед переходом на технологію

«No-till» варто виконати аналіз ґрунту на кислотність і елементи живлення [38].

Загалом же, технологія нульового обробітку ґрунту – «No-till» – не є найпростішою технологією, вона потребує чіткого таймінгу й певних витрат на

хімію. Головними принципами нульової технології є мінімальний механічний вплив на поверхневий шар, постійне збереження структури ґрунту і рослинних залишків, дотримання сівозміни. Мінімальний обробіток ґрунту створює сприятливі умови для швидкої мінералізації пожнивних решток, вартість його невелика, проте він може бути застосований лише за умови гарної структури глибших шарів ґрунту. Для того, щоб рослинні залишки перетворилися в органічні добрива, потрібно їх ретельно подрібнювати і рівномірно розподіляти по полю. Також нульова технологія обробітку ґрунту потребує значних і, що головне, рівномірних опадів, тому що значні опади в короткий період цілком

можуть змити шар органічних решток із поля. Разом із тим, мінімальний обробіток і глибоке рихлення можуть бути включені до диференційованої системи обробітку в поєднанні. Так, виходячи з потреб сівозміни і стану конкретного поля, можливо на 1/3 площі зробити глибоке рихлення, на 1/3 оранку, а 1/3 залишити під мінімальний обробіток. Для досягнення оптимального результату необхідним є розумне чергування обробітку, тому що ці системи мають сильні й слабкі сторони. На питання, що ж краще: no-till, глибоке рихлення чи оранка погляди у кожного аграрія різні [39].

Надзвичайно важливу роль у формуванні підвищення продуктивності виробництва різних сільськогосподарських культур відіграє управління поживним режимом ґрунтів. В останні десятиліття рівень врожаю характеризується нестабільністю внаслідок зниження родючості ґрунтів.

Варто зазначити, що кількість мінеральних добрив, які вносяться під озимі зернові культури прямо пов'язана з рівнем родючості ґрунту, попередників тощо. Наприклад, фосфорні й калійні добрива підвищують зимостійкість рослин, їхню стійкість до хвороб, прискорюють досягання та позитивним чином впливають на процес утворення й формування зерна. Разом із тим, внесення таких добрив у процесі осіннього чи весняного підживлення знижує їх ефективність.

Характерним для останніх років є порушення оптимального співвідношення між основними елементами живлення рослин, ґноєм і мінеральними добривами. Зазначене порушення має прояв через зовнішні ознаки (пригнічення рослин, в'янення, побуріння, пожовтіння, скручування чи засихання листків, тощо).

Обираючи перспективні напрямки підвищення врожайності зернових культур за умов обмеженого внесення органічних добрив, рекомендують поряд із усіма заходами, спрямованими на підвищення родючості ґрунту, використовувати альтернативні джерела удобрення – наприклад, приорювання побічної продукції попередників, сидератів бобових і хрестоцвітих культур, соломки в поєднанні з сидератами.

Важливо, що продуктивність культури визначається фактором, який знаходиться в мінімумі (опаді, температура, кислотність ґрунту) та який важко чи неможливо корегувати.

Окрім інноваційних технологій обробки ґрунту та якісного внесення добрив до перспективних передумов забезпечення ефективного виробництва зернових культур відносять і сівозміни. Так, вирощування різноманітних культур відповідно до правильно побудованої сівозміни забезпечує їм кращі фітосанітарні умови, захищає ґрунт від ерозії, дозволяє збільшити в ньому запас органічних речовин і покращити фізичні властивості.

Окрім того, можна виокремити ще низку вимог, дотримання яких дасть змогу отримати високі врожаї зернових культур. Основні з них:

1) варто вибирати найкращі для певного регіону зареєстровані сорти/гібриди зернових культур. Рекомендують висівати найкращі за попередніми випробуваннями в певному регіоні сорти з різними біологічними характеристиками для того, щоб мінімізувати ризики впливу важкопрогнозованих погодних умов. Наприклад, високі пластичні сорти пшениці – Подолянка, Богдана – відзначаються високим рівнем толерантності до несприятливих ґрунтово-кліматичних умов і до скорочення витрат на системи живлення й захисту та є одними з вагомих «страхових» чинників посівів;

2) необхідно спеціальним чином готувати ґрунт для збереження вологи. Скоротити витрати на технології вирощування можливо й за рахунок відмови від оранки, застосовуючи мінімальний обробіток ґрунту;

3) значну увагу варто приділити забезпеченню фонів живлення відповідно до потреб сорту/гібрида.

Таким чином, найбільша частка витрат виробників зернових культур у процесі виробництва припадає на добрива. До основних шляхів підвищення коефіцієнтів засвоєння елементів живлення відносять:

локальне внесення добрив (внесення в зону рядка чи в зону розташування первинної кореневої системи);

позакореневі підживлення;

використання рідких і комплексних добрив;

впровадження інтегрованих систем живлення й захисту посівів.

Важливим у процесі виробництва зернових культур є забезпечити ефективний захист сходів від ураження хворобами й шкідниками, тому особливу увагу потрібно звертати на якісне протруєння насіння – його варто проводити виключно оригінальними препаратами. Але нині через суттєве зростання імпорту пестицидів зростає й частка фальсифікату на ринку України, тому це теж потрібно брати до уваги. Обирати рекомендують ті протруйники, що характеризуються широким спектром дії.

До основних факторів, які зумовлюють ефективність сільськогосподарського виробництва, відноситься раціональний підбір сортів і відповідних технологій, які є адаптованими до застосування в різних ґрунтово-кліматичних умовах. Наприклад, у господарствах Черкаської області в останні роки вирощуються більше 150 сортів пшениці озимої. При цьому далеко не всі вони є адаптованими до умов природно-кліматичної зони області та гарантують стабільність урожайності за роками.

Виконаний у ході написання магістерської роботи аналіз урожайності пшениці озимої в Черкаській області за останні 50 років засвідчив, що потенціал сучасних сортів (9,0-11,0 т/га) використовується на 47,0 – 61,0% за середньо-багаторічного показника 53%. При цьому вкрай важливим є дотримуватися виконання основних складових технології вирощування сучасних сортів, які безперечно потребують різного рівня витрат.

Для кращого використання екологічних умов і різноманітного агротехнічного фону, особливо попередників, у кожному господарстві доцільно вирощувати 3-4 сорти пшениці, що характеризуються різними біологічними особливостями та реакціями на прийоми вирощування. Відповідно до цього, перевагу варто надавати адаптивним сортам, які менше вражаються хворобами та є більш стійкими щодо стресових умов перезимівлі, посухи, негативної дії бур'янів вилягання й формують якісне зерно. У Черкаській області та за її межами вже добре себе зарекомендували такі, наприклад, сорти пшениці м'якої

озимої селекції, як Дорідна, Досконала, Запашна, Альянс, Розкішна, Фермерка, Здобна, Статна, Приваблива, Привітна. Упродовж 2017–2021 рр. відмічено високий генетичний потенціал урожайності, висока адаптивна здатність і стабільність нових сортів, занесених до Державного реєстру сортів рослин –

Гармоніка, Принада, Вигадка, Коровайна, Краса ланів, Диво, Патріотка та Гайок.

Ці сучасні високопродуктивні сорти пшениці озимої характеризуються підвищеними вимогами до вмісту вологи в ґрунті, його родючості й чистоти щодо бур'янів [42].

На врожайність зернових культур також суттєво впливає інтенсивне ведення зернового господарства, що визначається дією комплексу факторів.

Основний показник, який характеризує ефективність використання земельних ресурсів, це дані стосовно величини вкладених засобів виробництва на одиницю земельної площі, так як саме вони є основою виробництва й мають вирішальний

вплив на вихід продукції [43]. Підвищення економічної ефективності виробництва зернових культур як максимальне збільшення виробництва продукції з одного боку та систематична боротьба за економію з іншого. Якщо продукції вироблятиметься більше, ресурсів на її одержання витратиметься менше, то більш ефективним буде виробництво й більшою сума прибутку в

господарстві [45].

Як уже було зазначено в другому розділі, в структурі посівів СТОВ «Вербів» на соняшник припадає 38%, а на кукурудзу на зерно – 13,5.

Урожайність кукурудзи при цьому невисока, рівень рентабельності – також.

Відтак, одним із напрямів підвищення рівня економічної ефективності галузі зерновиробництва досліджуваного підприємства може стати реалізація сценарію, за яким структура посівних площ зернових культур буде максимально наближена до нормативної для зони Черкаської області, тобто потенційно

ефективною може бути оптимізація посівних площ (табл. 3.4). При цьому передбачено збільшення частки посівів нішевих культур (таких як гречка, просо, зернобобові), а питома вага площ під пшеницею не має перевищувати 35%.

Зважаючи на те, що 2021 р. характеризувався досить низьким рівнем урожайності окремих культур, у процесі розрахунків використали середній

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Таблиця 3.4

**Оптимізація структури посівних площ СГОВ «Вербів»
відповідно до нормативних для Черкаської області**

	Посівна площа, га	Частка посівах, %	Виробництво, ц	Урожайність, ц/га	Виробнича собівартість усього, тис. грн	Витрати на 1 га, грн	Повна собівартість, тис. грн	Чистий дохід, тис. грн	Повна собівартість 1 ц, грн	Ціна 1 ц, грн	Прибуток 1 ц, грн	Прибуток усього, тис. грн (на вироблену)	Рентабельність, %
(Фактичні значення - 2020 р., урожайність – середня за 2016-2020 рр.)													
Зернові усього	817	100,0	24707	30,2	12405	15184	11902	13020	481,7	527,0	45,2	1118	9,4
з них: пшениця	449	55,0	15008	33,4	9064	20187	7335	7934	488,8	528,7	39,9	599	8,2
ячмінь	8	1,0	187	23,4	88	11000	65	88	346,4	467,6	121,1	23	35,0
кукурудза на зерно	197	24,1	6453	32,8	1465	7437	3474	3554	538,3	550,7	12,4	80	2,3
гречка	13	1,6	115	8,8	58	4462	129	159	1128,6	1385,7	257,1	29	22,8
просо	29	3,5	246	8,5	50	1724	74	144	300,8	585,4	284,6	70	94,6
зернобобові (горох)	72	8,8	1107	15,4	788	10944	561	585	507,0	528,4	21,5	24	4,2
інші зернові	49	6,0	1591	32,5	892	18204	263	556	165,5	349,4	183,9	293	111,1
Розрахункові													
Зернові усього	817	100	20393	25,0	10802	13222	8990	10802	440,8	529,7	88,9	1812	20,2
з них: пшениця	286	35,0	9558	33,4	5772	20187	4672	5053	488,8	528,7	39,9	381	8,2
ячмінь	98	12,0	2294	23,4	1078	11000	795	1073	346,4	467,6	121,1	278	35,0
кукурудза на зерно	65	8,0	2141	32,8	486	7437	1153	1179	538,3	550,7	12,4	27	2,3
гречка	98	12,0	864	8,8	437	4462	975	1197	1128,6	1385,7	257,1	222	22,8
просо	82	10,0	692	8,5	141	1724	208	405	300,8	585,4	284,6	197	94,6
зернобобові (горох)	74	9,0	1131	15,4	805	10944	573	598	507,0	528,4	21,5	24	4,2
інші зернові	114	14,0	3713	32,5	2082	18204	614	1297	165,5	349,4	183,9	683	111,1
Розрахункові значення зернових													
Усього до фактичних, + -		100,0	-4313,8	-5,3	-1602,8	-1961,8	-2912,0	-2217,1				694,8	10,8

рівень урожайності за 2017-2021 рр. За результатами зміни структури посівних площ виявили, що економія виробничих витрат становитиме 1603 тис. грн, повних витрат – 2912 тис. грн. При цьому розмір прибутку збільшиться на 694,8 тис. грн, а рівень рентабельності зросте на 10,8 в.п.

3.3. Перспективні передумови розвитку зерновиробництва на засадах сталого розвитку

В умовах сьогодення відбувається трансформація й інтенсифікація сільськогосподарського виробництва в усьому світі, не дивлячись на існуючий досвід держав і регіонів і ступінь розвитку їх економічної системи. Свідченням цього є те, що за останні 50 років відносний внесок сільського господарства в структуру валового національного продукту (ВНП) практично всюди зменшився. Процес скорочення частки сільського господарства в загальній частці ВНП супроводжується зростанням продуктивності в межах держав із розвинутою економікою. Подібні тенденції притаманні зокрема й сфері зерновиробництва. У свою чергу це є свідченням інтенсивного характеру розвитку цього напрямку аграрного сектору. Одним із індикаторів зазначеного виступає співвідношення динаміки залучення орних земель, обсягів виробництва й урожайності. Наприклад, з 2016 р. по 2021 р. рівень залучення земельних ресурсів у світі під вирощування зернових залишався сталим на фоні досить незначного скорочення (табл. 3.5). При цьому, фіксувався значний приріст обсягів вирощеної продукції в певних регіонах. Разом із тим, у переважній більшості держав, які розвиваються подібна тенденція є більш помітною.

На даному етапі розвитку зерновиробництва у світі існують значні відмінності в урожайності зернових культур між державами з високим і низьким рівнем доходу. Зокрема, рівень урожайності у державах із високим рівнем доходу майже в два рази вищий, аніж у держав із низьким рівнем доходу. Такі процеси в країнах ЄС на фоні незначного скорочення площ, залучених під

вирощування зернових культур, можливі, насамперед, за рахунок збільшення врожайності зернових культур.

НУВІП УКРАЇНИ

Таблиця 3.5

Динаміка ефективності виробництва зернових культур у різних

групах країн за рівнем економічного розвитку

Показник		Рік						
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021, % 2016
Європейський Союз (27)	Зібрана площа, тис. га	54655	54061	52546	52325	53657	52443	96
	Виробництво, тис. т	293722	280561	288818	273884	299256	286338	98
	Урожайність, ц/га	54	53	55	52	57	55	102
Країни, що розвиваються без виходу до моря)	Зібрана площа, тис. га	71921	75048	74788	73712	73367	75871	106
	Виробництво, тис. т	127126	131547	133851	134223	135727	140961	111
	Урожайність, ц/га	18	19	18	19	18	19	105
Країни, найменш розвинені	Зібрана площа, тис. га	102502	110556	109822	112872	110826	110852	108
	Виробництво, тис. т	208490	214201	222975	230626	229243	233693	112
	Урожайність, ц/га	20	20	20	20	19	21	104
Країни з низьким рівнем доходу і дефіцитом продовольства	Зібрана площа, тис. га	212601	218864	217115	218991	214158	222439	105
	Виробництво, тис. т	529258	544701	553735	581794	591257	604213	114
	Урожайність, ц/га	25	26	26	28	28	27	109
Країни, що розвиваються (чисті імпортери продовольства)	Зібрана площа, тис. га	135827	141977	142467	144419	141448	143462	106
	Виробництво, тис. т	310319	308416	322433	324451	323091	328282	106
	Урожайність, ц/га	23	22	23	22	24	23	100
Малі острівні держави, які розвиваються	Зібрана площа, тис. га	1582	1526	1473	1537	1267	1288	81
	Виробництво, тис. т	3796	3701	3706	4040	3592	3468	91
	Урожайність, ц/га	24	25	25	27	28	27	112

Джерело: [80, 93].

Тоді як, у найменш розвинених державах і надалі простежується застосування екстенсивних підходів до вирощування зернових культур. Іншими словами зберігається залежність обсягів виробленого зерна від залучених площ земельних ресурсів. Зважаючи на те, що в найближчі десятиліття для задоволення продовольчих потреб людства потрібні будуть значні додаткові обсяги їжі, які можливо виробляти переважно за рахунок збільшення врожайності, а не розширення культивованих площ, приріст її зростання щодо зернових вище за 1% на рік буде тривожним сигналом.

Відповідно завданням номер 1 на сьогодні у сфері зерновиробництва є освоєння аграріями нових перспективних напрямків підвищення ефективності вирощування зернових культур. Поряд із розглянутими вище сучасними

НУВІП УКРАЇНИ

технологіями зберігання зерна задля збереження його якості, технологіями обробітку ґрунту та оптимізацією посівних площ, вартими уваги є й інші напрямки.

Зокрема, використання високотехнологічного інструментарію ведення господарської діяльності за умови збереження обсягів територій, які обробляються, та паралельне нарощування продуктивності потребують більшої кількості трудових ресурсів із високою кваліфікацією та відповідного перерозподілу робочої сили. В умовах сьогодення ступінь залучення трудових ресурсів коливається за різними групами країн залежно від рівня розвитку й технологічного оснащення зерновиробництва. Відповідно, демографічні

тенденції, що мають місце, по-різному визначили напрями структурних змін у сферах зерновиробництва різних держав. Так, у державах із низьким і середнім рівнем доходів населення зростання доходів упродовж останніх десятиліть характеризувалося безперервним перерозподілом робочої сили між різними секторами економіки та в межах національних територій, а також відтоком за

кордон. У результаті умови для підвищення професійних навичок персоналу відсутні, а брак якісних трудових ресурсів у межах зазначених держав має місце. Натомість, у державах із розвиненою економікою і сферою зерновиробництва, зростає попит на висококваліфікований персонал. Таким чином, відбувається

перехід від показників кількісних до якісних. У межах таких держав, характерними є процеси, коли дрібні фермери і члени їх сімей диверсифікують свої джерела доходу й зайнятості та – в міру розвитку – багато хто з них повністю залишає сільськогосподарський сектор. Такий «вихід із сільського

господарства» відбувається, переважно, поступово впродовж декількох поколінь. А фермери, які залишаються в агросекторі, трансформують свої підходи до виробничої діяльності. У ході такої трансформації вони переходять від вирощування декількох культур до монокультури та відходять від основних, традиційних до більш цінних продуктів харчування (наприклад, нішевих) і

товарних ґруп. Поширені донедавна ризики стають більш керованими, а наслідки різного роду економічних і виробничих шоків покриваються страхуванням. Ресурси, які раніше фермер виробляв сам у себе на фермі, як і

більшість продуктів харчування для своєї сім'ї все частіше купуються на ринках. Таким чином, фермери поступово інтегруються в комерційні харчові системи, отримуючи при цьому вищі доходи і використовуючи кращі технології [76].

Таким чином, для подальшого розвитку, продовольча й сільськогосподарська системи загалом і сфера зерновиробництва, зокрема, повинні стати і більш капіталомісткими та продуктивними, й оснащеними високопрофесійними трудовими ресурсами та більш інтегрованими з іншими секторами через процеси, що відбуваються на ринку. У багатьох випадках такі процеси трансформації вже зумовили значне покращення добробуту. У місцевостях, де структурні зміни у

виробництві спричинили підвищення доходів фермерів, теж відбулася зміна моделей їхньої споживчої поведінки. Вона проявляється різними способами, включаючи вибір дієти, промислових товарів і соціальних послуг, таких як житло, охорона здоров'я, освіта й безпека та ґрунтується на концепції сталості. Усвідомлення

необхідності зміни споживчої поведінки зростає в міжнародному співтоваристві шириться думка, що нині існує нагальна потреба переходу глобальних і національних моделей розвитку на засади сталості, а методи ведення сільського господарства задля збереження й більш ефективного використання природних ресурсів, повинні бути адаптовані відповідно до місцевих умов і потреб.

Підтвердженням цього є значне скорочення викидів у атмосферу вуглекислого газу (CO₂) у межах розвинених держав. Зменшення обсягів викидів інших хімічних сполук (метану (CH₄) та оксиду азоту (N₂O)) все ще залишається значною проблемою.

Зважаючи на підвищення актуальності сталого розвитку, в останні десятиліття спостерігається стійка, зростаюча тенденція до запровадження органічного землеробства. Органічне зерновиробництво відрізняється від традиційного головним чином тим, що воно виключає використання синтетичних добрив і пестицидів передбачає сертифікацію отриманого врожаю на основі набору виробничих правил і

стандартів. Загалом органічне сільське господарство базується на сталих екосистемах, використовуючи переваги біорізноманіття. Відтак, технологічне оснащення зерновиробництва має відбуватися в контексті зазначених тенденцій.

Нині в сукупності всіх сільськогосподарських земель у світі, що залучені під вирощування зернових, 117 млн га або близько 8% обробляється на засадах органічного виробництва [81]. Швидкість адаптації сільського господарства до

вимог сталого розвитку відрізняється в різних регіонах світу. Так, найвищий рівень впровадження – понад 50 % посівних площ зернових – спостерігається в Австралії,

Канаді та в південному регіоні Південної Америки. В Центральній Азії, Китаї та Африці рівень впровадження органічного зерновиробництва залишається досить низьким, але прослідковується тенденція до його зростання [93]. Існуючий у світі

практичний досвід свідчить, що зерновиробництво на основі органічної технології,

що передбачає перехід від використання хімічних речовин до цілісного інтегрованого підходу, який заснований на управлінні екосистемою, дозволяє досягнути кращої якості й кількості зернової продукції. Це досягається як шляхом

урізноманітнення сівозмін, так і, наприклад, селекцією більш стійких до хвороб і шкідників сортів, виведення земель під пар тощо.

У той же час, поряд із органічним агровиробництвом, стрімкого розвитку набуває поширення біотехнологій у сільськогосподарській практиці загалом і в зерновиробництві зокрема. Під ними розуміють будь-які технологічні підходи,

що використовують біологічні системи, живі організми чи їх похідні для виготовлення та/або модифікації продукції або процесів [87]. Поширення

біотехнологій за існуючими прогнозами дозволить суттєво розвинути зерновиробництво на засадах сталого розвитку. У сучасному світі біотехнології

варіюються від низькотехнологічних підходів, наприклад біодобрива, до високотехнологічних і інноваційних методів – зокрема, застосування генетично

модифікованих організмів (ГМО). Варто відзначити, що, якщо органічне агровиробництво в сучасному світі досить поширене і практично не викликає суперечок, то застосування біотехнологій, зокрема ГМО, часто визначається як

таке, що заборонено використовувати. Починаючи з 1990-х рр., тривають гострі суперечки щодо потенційного впливу ГМО і на продовольчу безпеку, і на

навколишнє середовище й біорізноманіття, і на здоров'я людей і тварин, а також на контроль глобальної харчової системи. Але, жодних експериментально

підтверджених доказів щодо їх шкідливості наразі не існує. Натомість, підвищення врожайності завдяки застосуванню біотехнологій є доведеним фактом. Окрім того, вирощування генетично модифікованих сортів дозволяє значно скоротити застосування пестицидів, інсектицидів і інших хімічних речовин. Для України це є дуже актуально, так як є більш екологоощадним методом сільськогосподарського виробництва загалом і зерновиробництва, зокрема.

Зазначені фактори до того ж зумовлюють вищу економічну ефективність зерновиробництва. Так, застосування сучасних технологій із сфери селекції допомагають вивести сорти рослин, які потенційно можуть забезпечити високу врожайність, а також адаптивні якості щодо певних умов зовнішнього середовища, які є не завжди сприятливим. До таких прикладів відносять, наприклад, сорти рису NERICA. Вони поєднують високу врожайність азіатського рису зі здатністю африканського рису рости в складних умовах і нині широко поширені в Африці. Запровадження у виробництво таких біотехнологічних культур є найхарактернішою тенденцією до технологічних змін у зерновиробництві в останній час [80]. Іншим характерним прикладом застосування біотехнологій у зерновиробництві є поширення у Китаї багаторічного рису, який спроможний відновлюватися сезон за сезоном і його не потрібно повторно висівати.

Особливістю запровадження біотехнологій у зерновиробництві є необхідність у вищих інвестиціях, порівняно з традиційним підходом. Так як більшість нових біотехнологій у світі були розроблені поза країнами з низьким рівнем доходу, наразі важливим є їх розповсюдження з метою інтенсифікації виробництва в різних регіонах світу та вирішення продовольчої проблематики.

Окрім того, швидкі зміни в продовольчих системах усе більше потребують ефективних національних і міжнародних систем управління та науково обґрунтованих і цілеспрямованих політичних заходів. Особливої уваги потребує питання розвитку відповідного інституційного середовища, покликане визначати вектор становлення зерновиробничої діяльності в кожній із країн світу. Окрім того, розвиток інституційного середовища в сфері

зерновиробництва актуалізується і внаслідок військових дій у межах держав провідних виробників зернових.

Подальші зміни клімату й посилення конкуренції за природні ресурси і надалі сприятимуть деградації й дефіциту природних ресурсів і це негативно впливатиме на засоби до існування людства та продовольчу безпеку. Динамічна

трансформація зерновиробництва вимагатиме й надалі нарощення темпів освоєння нових перспективних напрямків на засадах сталого розвитку, особливо в більшості країн із низьким рівнем доходу. Це суттєво впливатиме на розвиток

системи сільськогосподарського виробництва загалом і зерновиробництва, зокрема, та сприятиме формуванню умов із нівелювання продовольчої кризи.

Таким чином, до основних перспективних напрямків розвитку зерновиробництва на засадах сталого розвитку із урахуванням зарубіжного досвіду вважаємо за доцільне віднести застосування органічних технологій і біотехнологій у процесі вирощування зернових культур.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

У процесі написання магістерської роботи щодо економічної ефективності виробництва зернових культур було отримано наступні висновки.

НУБІП України

Економічна ефективність в умовах сьогодення трактується як співвідношення економічного результату до понесених витрат або засобів виробництва, що були витрачені для отримання цього ефекту. Для визначення економічної ефективності використовується комплекс показників, які дозволяють всебічно охарактеризувати ту чи іншу господарську діяльність;

НУБІП України

Зернова галузь в Україні є стратегічним сектором розвитку економіки, продукуючи більше 25% загального виробництва сільськогосподарської продукції. У секторі вирощування зернових культур головними культурами були й залишаються пшениця, кукурудза на зерно та ячмінь, посівні площі яких займають близько 85% усіх площ у державі.

НУБІП України

Досліджуване СТОВ «Вербів» розташоване в Золотоніському районі Черкаської області. Господарство обробляє 1819 га сільськогосподарських угідь, значна частина яких, а саме 1545 га, представлена ріллею. Також у складі сільськогосподарських угідь підприємства є пасовища й сіножаті. Площа угідь протягом 2017-2021 рр. не змінювалася. Чисельність працівників у СТОВ «Вербів» в 2021 р. становила 36 осіб. Протягом 2017-2021 рр. витрати на оплату праці зросли майже в 1,7 рази, а дохід на 1 працівника збільшився в 2,5 рази при скороченні працівників на 9 осіб, порівняно з 2017 р. Станом на 2021 р. на 5,1% зріс коефіцієнт використання трудових ресурсів, а продуктивність праці збільшилася на 66,7%.

НУБІП України

Середньорічна вартість основного капіталу підприємства впродовж аналізованого періоду знизилась майже в 1,5 рази. Частка оборотних активів зросла в порівнянні з 2017 роком на 17,6 в.п. Як наслідок, капіталомісткість знизилась з 1,18 до 0,66 грн, тобто величина витрат основного капіталу на одиницю продукції знизилася, відповідно капіталовіддача зросла. Коефіцієнт

оборотності оборотних засобів зріс на 0,33. Відповідно, тривалість обороту зменшилась на 64 дні.

Підприємство спеціалізується на виробництві зернових (50,3% у структурі грошових надходжень) і олійних культур (49,7%). Показники економічної ефективності функціонування досліджуваного господарства протягом 2017-2021 рр. характеризувалися тенденцією до зниження. Зокрема, рівень рентабельності підприємства знизився з 68% у 2017 р. до 17,2% у 2021 р. Таким чином, для підприємства актуальним є освоєння нових напрямків підвищення ефективності загалом і виробництва зернових культур, зокрема.

Площа посіву зернових і зернобобових культур у СТОВ «Вербів» становить 817 га – 55,8% від усієї посівної площі. Площа під зерновими культурами в підприємстві протягом 2017-2021 рр. збільшилася на 2% за рахунок збільшення площ під пшеницею – на 12,8%, кукурудзою – на 75% та просом – на 35%. Валові збори пшениці й кукурудзи на кінець досліджуваного періоду зросли на 23,1% та 58,4%, відповідно. Що стосується валового збору ячменю, то впродовж аналізованого періоду він зменшився в 10 разів, насамперед через зменшення посівних площ під культурою – на 91,5%. У ході аналізу динаміки врожайності зернових і зернобобових культур у досліджуваному підприємстві виявили наявність чіткого тренду коливання врожайності впродовж 2017-2021 рр. – від 20,2 ц/га до 40,7. У результаті індексного аналізу валового збору зернових культур у СТОВ «Вербів» встановили, що на зростання індексу валового збору зернових культур у цілому найбільш суттєвий вплив має індекс урожайності. Так, збільшення валового збору зернових культур на 12,8% у досліджуваному підприємстві зумовлено зростанням рівня їх урожайності на 10%. У розрізі пшениці найбільш суттєвим є вплив індексу площі посіву. Рівень товарності зернових культур у 2021 р. у підприємстві становив 80,2 %. Показовим є те, що найвищим рівнем товарності в 2021 р. характеризувалися ячмінь – 435,6 % і просо – 300,9 %, а найнижчим (8,7%) кукурудза на зерно. Відповідно, можемо зробити висновок, що

господарство має потужності для зберігання врожаю і реалізує його, дочекавшись підвищення ціни.

Внаслідок дослідження економічної ефективності виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів» виявили, що впродовж 2017-2021 рр. рівень повної собівартості 1 ц зернових культур у господарстві збільшився в 2 рази. У структурі виробничих витрат, які припадають на вирощування зернових культур на площі 1 га, найбільша питома вага припадає на витрати на мінеральні добрива, зокрема по пшениці – 24,7, по ячменю та кукурудзі на зерно – відповідно 17,0 та 17,6%. П'яту частину всіх витрат становлять витрати на оплату праці – близько 20 %.

Унаслідок факторного аналізу рівня виробничої собівартості для 1 ц зернових і зернобобових культур виявили, що її зростання впродовж досліджуваного періоду на 116,68 грн зумовлене збільшенням виробничих витрат із розрахунку на 1 га посіву на 165,59 грн, зростання ж урожайності знизило собівартість 1 ц на 48,90 грн. Аналіз рівня рентабельності виробництва зернових культур у підприємстві показав, що найвищим упродовж досліджуваного періоду він був у 2017 р. – 78,8 %, а в 2021 р. становив 13,3%. У розрізі культур найвищим рівень рентабельності був у 2017 р. – 78,8 %, зокрема в розрізі ячменю він склав 105,9, гречки – 119,0%. Для 2020 р. характерний найнижчий рівень рентабельності – 6,7%. Вирощування таких культур як ячмінь і кукурудза на зерно взагалі було збитковим – відповідно – (мінус) 13,6 та – (мінус) 20,3 %. Зниження відбулося внаслідок того, що рівень реалізаційних цін був нижчий, ніж собівартість виробництва культур.

Шляхом розрахунку беззбиткового обсягу виробництва зернових культур у СТОВ «Вербів» довели, що в досліджуваному підприємстві мають місце резерви підвищення економічної ефективності вирощування зернових культур.

Одним із напрямів підвищення рівня економічної ефективності зернової галузі підприємства запропоновано реалізацію сценарію, за яким структура посівних площ зернових культур буде максимально наближена до нормативної для зони Черкаської області. При цьому передбачається збільшення частки посівів нішевих культур (гречки, проса, зернобобових), а питома вага посівів

пшениці не повинна перевищувати 35%. У результаті зміни структури посівних площ можливо досягнути економії виробничих витрат у розмірі 1603 тис. грн і повних витрат у розмірі 2912 тис. грн. Розмір прибутку збільшиться на 694,8 тис. грн, а рівень рентабельності зросте на 10,8 в.п.

Окрім того, зважаючи на те, що важливою сферою зернового господарства виступає насінництво, розвиток якого сприяє забезпеченню ефективності вирощування зернових культур, значну увагу варто приділяти сортовому складу і якості посівного матеріалу. А до основних перспективних напрямків розвитку зерновиробництва на засадах сталого розвитку із урахуванням зарубіжного досвіду вважаємо за доцільне віднести застосування органічних біотехнологій.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Т.П. Підвищення конкурентоспроможності та якості зерновиробництва в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 11. Частина 1. С. 49–53.

2. Аналіз точки безбитковості. URL: <http://ukrkniiga.org.ua/ukrkniiga-text/77/129/>

3. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.

4. Башлай С.В., Нагорний В.В. Концепція сталого розвитку економіки України в умовах Євроінтеграції. *Науково-практичний журнал «Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку»*. 2021. №24. С. 23–36. URL: <https://doi.org/10.33813/2224-1213.24.2021.2>

5. Березанська А.С. Ефективність виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах України. *Перспективи розвитку аграрної економіки України : наук.-практ. студ. конф., 21 листопада, 2013 р. : тези доп.* Київ. 2016. С. 21.

6. Березівський П.С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2014. №6 (174). С.18-25.

7. Білошкурський М.В. Методологія оцінки ефективності господарської діяльності в антикризовому управлінні підприємствами. Монографія. Умань: Видавець «Сочінський», 2018. 180 с.

8. Булуй О.Г. Моделювання межі безбитковості виробництва продукції у сільськогосподарському виробництві. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава, 2014. Випуск 5. Том 3. С. 354-360.

9. Верба Н.Ю. Фінансування та економічна ефективність виробництва продукції рослинництва. *Перспективи соціально-економічного розвитку аграрного сектору України: 68-ма наук.-практ. студентська конф., 3 грудня 2014 р. : тези доп.* К., 2014. 377 с.

10. Гирка А. Д., Компанієць В. О., Кулик А. О. Нормування виробничих витрат та прогнозування ефективності вирощування пшениці озимої в умовах північного степу України. *Приазовський економічний вісник*, 2019. Вип. 4(15). С. 85–93.

11. Гринчук Т. Підходи до аналізу сучасного стану зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах регіону та факторів, які впливають на його розвиток. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 2015. № 9. С. 48–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2015_9_7

12. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*, 2015. Вип. 161. С. 136–144.

13. Грідін С.В. Зернопродуктовий підкомплекс України: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*, 2017. № 1. С. 21–27.

14. Гуророва О.О., Стасенко О.М. Господарський механізм ефективного виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах: теорія та практика: монографія. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, Федорко, 2014. 242 с.

15. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

16. Діброва А.Д., Діброва Л.В., Крилов Я.О. Регулювання ринку пшениці: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка АПК*, 2012. № 5. С. 60–68.

17. Діброва А.Д., Діброва Л.В., Крилов Я.О., Діброва М.А. Стратегічні орієнтири розвитку ринку зерна та механізму його регулювання. *Економіка АПК*, 2019. № 6. С. 26–35.

18. Долгих Я.В. Оцінка загальної ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств методом DEA. *Економіка АПК*, 2017. № 11. С. 46–51.

19. Дольська Ж.Л. Забезпечення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Україна в євроінтеграційних процесах.

збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми залучення інвестицій в Україну в сучасних умовах» / за ред. Н.П. Резнік. Київ: КИМУ, 2014. 145 с.

20. Економіка аграрних підприємств: Навчальний посібник / С.М.Рогач, Л.М.

Степасюк, Т.В. Мірзоева, О.А. Томашевська. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 480 с.

21. Економіка і підприємництво, менеджмент / Рогач С.М., Гуцул Т.А.

Ткачук В.А., Балаш О.Д. та ін. К.: «ЦП «КОМПРИНТ»», 2015. 725 с.

22. Економічна ефективність вирощування озимої пшениці URL:

<http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hekta/item/7959-ekonomika->

[viroshchuvannya-ozimoy-psheni-ty.html](http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hekta/item/7959-ekonomika-viroshchuvannya-ozimoy-psheni-ty.html)

23. Єрмаков О.Ю., Мазнів Г.Є. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агровиробництва. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. Випуск 2. С. 36–47.

24. Єрмаков О.Ю., Судомир М.Р. Організаційно-економічний механізм зростання конкурентоспівкості сільськогосподарських підприємств: монографія. Мелітополь: ТДАТУ, 2019. 358 с.

25. Жук В.М. Наукове обґрунтування формування стратегічних запасів зерна: перспективи України в умовах глобалізації. *Облік і фінанси АПК*. 2012. № 2. С. 3–13.

26. Забуранна Л.В. Економічна ефективність виробництва Зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 55–61.

27. Заїка С.О., Романова Р.Р., Курган В.О. Підвищення економічної ефективності зерновиробництва в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С. 39–42.

28. Ільїн В.Ю. Вплив інновацій на конкурентоспівкості сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації. *Часопис економічних реформ. Науково-виробничий журнал*. №1(17). 2015. С. 84–88.

29. Ільїн В.Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоспівкості підприємств аграрного сектору економіки України: [монографія] В.Ю. Ільїн. Луганськ: Ноулідж, 2014. 436 с.

30. Ільків Л.А., Горяк А.В. Сучасні тенденції виробництва зернових культур в Україні. *Colloquium-journal*. 2020. №33 (85). Ч. 3. С. 53–56.

31. Ільчук М.М., Зрібняк Л.Я. та ін. Організація і планування сільськогосподарського виробництва. За ред. М.М. Ільчука, Л.Я. Зрібняка. К.: 2008. 202 с.

32. Кваша С.М., Голомша Н.Е. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. *Економіка АПК*. 2015. №5. С. 101–110.

33. Кіндзерський Ю., Паламарчук Г. Проблема національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні.

Економіка України. 2017. № 8. С. 19–29.

34. Клименко Л.П., Соловійов С.М., Норд Г.Я. Система технологій. Миколаїв: Видавництво МДПУ ім. Петра Могили, 2017. 488 с.

35. Клочан І.В. Підвищення економічної ефективності виробництва зерна в аграрних підприємствах Миколаївської області. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 4. № 2. С. 76–86.

36. Козак О.А., Грищенко О.Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. № 1 (255). С. 38–47.

37. Колодійчук В.А., Яців І.Б. Перспективи розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК України в умовах уніфікації міжнародних логістичних стандартів. *Економіка України*. 2017. № 7. С. 74–83.

38. Кундсева Т.О., Кудіш О.А. Маркетингова стратегія розвитку зернового комплексу аграрного сектору України. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2017. Т. 23, № 4. С. 81–88.

39. Лотіш О.Я. Стратегічний аналіз зернової галузі України: стан та перспективи розвитку. *Інтелект XXI*. 2018. №3. С. 74–79.

40. Мазур Н.А., Місюк М.С. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення. *Економіка АПК*. 2014. №2. С. 129–127.

41. Макаренко П.М., Нездоймиго О.Є. Ефективність економічного регулювання аграрного виробництва державних підприємств. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 22–23.

42. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія. К. : ННЦ ІАЕ 2015. 270 с.

43. /Месель-Веселяк В.Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5–14.

44. Мірзоева Т.В., Гуртовенко В.О. Економічна ефективність виробництва пшениці озимої в розрізі виробничих витрат. *Бізнес Інформ*. 2018. №10. С. 203–208.

45. Мірзоева Т.В., Ткач Н.М. Обґрунтування економічної доцільності переробки зернових культур у біогаз. *Біоекономіка та аграрний бізнес*. 2021. Том 12. №2. С. 5–17.

46. Мірзоева Т.В., Томашевський В.Ю. Аналіз сучасного стану виробництва нішевих зернових культур. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 15. С. 99–108.

47. Мірзоева Т.В., Томашевський В.Ю. Обґрунтування доцільності розвитку виробництва нішевих зернових культур. *Економіка регіон*. 2023. № 1 (88). С. 17–23.

48. Новації в селекції озимої пшениці URL:

<https://www.agroone.info/publication/do-tyagi-fermeriv-ozima-pshenicja-sorti-p-iatogo-pokolinnja>

49. Новий стандарт ДСТУ: пшениця. Технічні умови. Growhow. 2019. URL: <https://www.growhow.in.ua/novyj-standart-dstu-pshenytsia-tekhnichni-umovy/>

50. Орошан Т.А., Кухта К.О. Дослідження ефективності використання основних фондів. *Агросвіт*. 2019. №4. С. 51–55.

51. Пенцьова О.Г. Стан та перспективи розвитку зернового виробництва в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 2 (165). С. 120–125.

52. Петренко О.П. Вплив концентрації виробництва на ефективність зернової галузі. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 2 (22). С. 54–57.

53. Поліщкевич О.Р. Стратегія розвитку виробництва та переробки зерна кукурудзи як шлях вирішення енергетичної незалежності та безпеки України.

Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. *Техніка в сільськогосподарському виробництві, галузеве машинобудування, автоматизація*. 2015. Вип. 28. С. 216–222

54. Пшениця – як використати успішно URL:

<https://agronom.com.ua/osoblyvosti-zahystu-ozymoyi-pshenytsi-voseny/>

55. Рентабельність виробництва і методика визначення її показників URL:

<http://buklib.net/books/29472/>

56. Ринок пшениці та продукти її переробки. URL:

<http://agroportal.ua/views/blogs/mirovye-trendy-perspektivnye-produkty-glubokoi-pererobki-zerna/>

57. Рогач С.М., Гуцул Т.А., Ткачук В.А., Балан О.Д. та ін. Економіка підприємництва, менеджмент. К.: «ЦП «КОМПРИНТ»», 2015. 726 с.

58. Рогач С.М., Ільків Л.А., Мірзоєва Т.В., Степасюк Л.М., Томашевська

О.А. Економічні засади виробництва нішових сільськогосподарських зернових і зернобобових культур. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 398 с.

59. Рожко В. Ранні зернові: результати сезону-2021/22 та старт-2022/23 АПК в умовах війни. *АПК-Інформ*. 2022. URL: [https://www.apk-](https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528022)

[inform.com/uk/exclusive/topic/1528022](https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528022)

60. Россоха В.В., Шарапа О.М. Управління господарською діяльністю аграрних підприємств та її збутова політика. *Економіка АПК*. 2016. №8. С. 71–79.

61. Свирідова С.С., Пожар О.А. Оцінка факторів впливу на рентабельність підприємства. *Молодий вчений*. 2014. №11(14). С. 93–96.

62. Стариченко В. Нові сорти пшениці озимої — які вони? Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomija-sohodni/item/9920-novi-sorty-pshenytsi-ozymoi-yaki-vonyi.html>

63. Суліма Н.М. До питання ефективності функціонування підприємств зернопродуктового підкомплексу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 1(3). С. 242–248.

64. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2016. №5. С. 3–8.

65. Тарасюк М.В., Білецька Н.В., Нагорний В.В. Роль діджитал процесів в інноваційному розвитку українського бізнесу: економічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 9. С. 28–34.

66. Томашевська О.А., Балай В.М. Сучасний стан виробництва зерна в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2015. Вип. 222. С. 139–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnpau_2015_222_24

67. Томашевська О.А., Онищук А.М. Економічна ефективність вирощування зернових культур і рівень їх конкурентоспроможності. *Молодий вчений*. 2017. №1 (41), Ч.4. С.709–713.

68. Черемісна С.Г., Россоха В.В. Ефективність виробництва зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи підвищення. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 54–61.

69. Фурман І.В., Гонгарук Я.В. Теоретичні основи формування стратегії розвитку аграрних підприємств зернового напрямку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 80–87.

70. Черчель В.Ю., Шевченко М.С. Агроресурси і наукове моделювання виробництва 100 мільйонів тонн зерна. *Зернові культури*. 2020. Т. 4. № 1. С. 53–63.

71. Чорний М.В. Торговельна позиція українських підприємств на світовому ринку зерна. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2017. Вип. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5450>

72. Шелкопляс Т., Житков А. Ячмінь – їжа гладіаторів і довгожителів 2021. URL: <http://www.agroprofi.com.ua/statii/1917-yachmin-vizna-hladiatoriv-i-dovhozhvteliv>

73. Шубравська О.В. Розвиток сільськогосподарського виробництва України: чинники зростання. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 5–11.

74. A national information resource for value-added agriculture. *Agriculture Marketing Resource Center*. URL: <https://www.agmrc.org/commodities-products/grains-oilseeds/wheat>

75. Argentine farmers have sold 20.7 mln T of 2021/22 corn, ministry says. Nasdaq. URL: <https://www.nasdaq.com/articles/argentine-farmers-have-sold-20.7-mln-t-of-2021-22-corn-ministry-says>.

76. Cereals statistics. Article (2017). URL: https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/markets/overviews/market-observatories/crops/cereals-statistics_en

77. From Industry 4.0 to Agriculture 4.0: Current Status, Enabling Technologies, and Research Challenges. IEEE. 2020. 53 p.

78. Grain and Feed Update. M. J. Beillard and others. 2022. 11 p. URL: <https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/>

[api/ReportDownloadReportByFileName?fileName=Grain%20and%20Feed%20Update_New%20Delhi_India_IN2022-0052.pdf](https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/ReportDownloadReportByFileName?fileName=Grain%20and%20Feed%20Update_New%20Delhi_India_IN2022-0052.pdf).

79. Grain Market Report. International grain council. URL: https://www.igc.int/en/gmr_summary.aspx

80. Grain: World Markets and Trade. URL: <https://www.fas.usda.gov/data/grain-world-markets-and-trade>

81. International trade statistics. WTO (2020). URL: <https://data.wto.org/>

82. Internal woes blunt Argentina's wheat export clout amid tight global supplies. Fastmarkets. URL: <https://www.fastmarkets.com/insights/internal-woes-blunt-argentina-wheat-export-clout>

83. Market Database. Supply and Demand Overview. URL: <https://app.ams-outlook.org/#/marketdatabase/supply-and-demand-overview>

84. OEC: web site. URL: <https://oec.world/en/profile/hs/cereals>

85. OECD-FAO Agricultural Outlook 2021–2030. OECD Publishing, 2021. URL: <https://www.oecdilibrary.org/sites/d494ca9a-en/index.html?itemId=/content/component/d494ca9a-en>.

86. The covid-19 pandemic and its implications for food safety in East Africa. Fl. Mutua, E. Kang'ethe, D. Grace. 2021. 15 p. URL: <https://foodsystemscommunity/wp-content/uploads/2021/09/Food-Safety-in-East-Africa-cd000d4ca3d57a93e38c97ef49a51daf.pdf>

87. The future of food and agriculture – Trends and challenges. URL:
<https://www.fao.org/3/i6583e/i6583e.pdf>

88. The impact of covid-19 on agricultural markets and GHG emissions. OECD
 Policy Responses to Coronavirus (covid-19). URL:
<https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-impact-of-covid19-on-agricultural-markets-and-ghg-emissions-57e5eb53/>

89. U.S. Corn Exports in 2021. USDA. URL:
<https://www.fas.usda.gov/commodities/corn>

90. Ukraine Agricultural Production and Trade. Foreign Agricultural Service.
 URL: <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf>

91. Ukraine completes the harvesting of early cereals and accelerates the pace of
 export of the new crop. UkrAgroConsult. URL:
<https://ukragroconsult.com/en/news/ukraine-completes-the-harvesting-of-early-cereals-and-accelerates-the-pace-of-export-of-the-new-crop/>

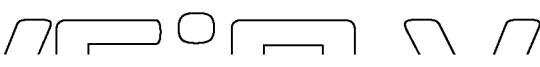

92. UN COMTRADE Database; web site. URL: <https://comtrade.un.org/data/>

93. World development indicators. URL:
<https://databank.worldbank.org/databases/page/1/topics/11~>

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУ

НУ

ДОДАТКИ

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Структура посівних площ в Україні

НУБІП України

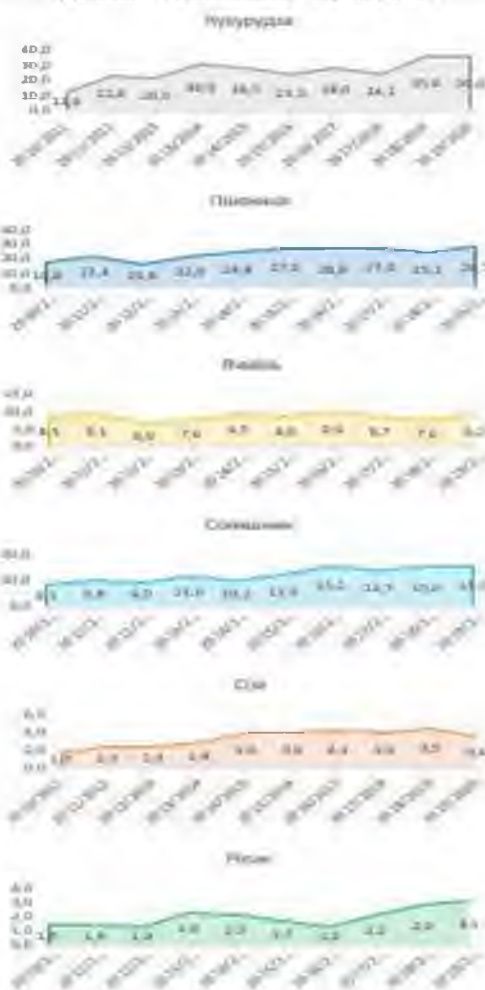
НУБІП України

НУБІП України

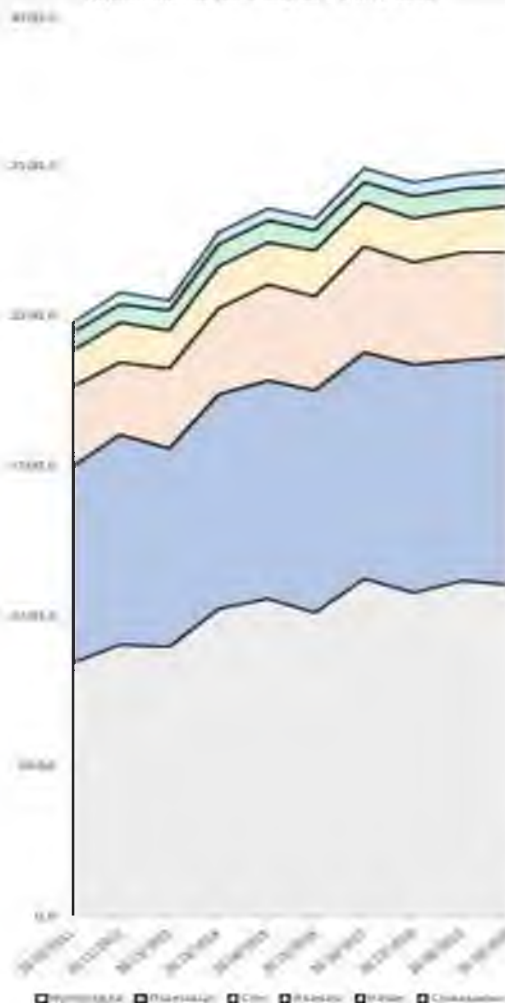
НУБІП України

Динаміка виробництва зернових в Україні та світі, млн т

Динаміка виробництва в Україні, млн т

Динаміка виробництва в світі, млн т

Н

Н

Н

Н

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток В

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ НА РИНКУ ЗЕРНА

№ п/п	Назва товару (послуги) за СКП	Код СКП
1	Пшениця тверда	01.11.1
2	Пшениця, крім пшениці твердої	01.11.2
3	Кукурудза	01.11.20
4	Ячмінь	01.11.31
5	Жито	01.11.32
6	Овес	01.11.33
7	Просо	01.11.42
8	Культури зернові інші (у т.ч. гречка, тритикале тощо)	01.11.49
9	Послуги з оптової торгівлі зерном	46.21.11
10	Послуги зі зберігання зерна	52.10.13

Перспективи зернового ринку України

